

Lingsoft® Language Library

Fred Karlsson

SUOMEN KIELET 1917–2017

kuva: SLSA

Suomi
Finland
100

Lingsoft®

30

YEARS OF
LEADING
LANGUAGE
MANAGEMENT

SUOMEN KIELET 1917–2017

Suomi
Finland
100

Fred Karlsson

SUOMEN KIELET 1917–2017

Teoksen osittainenkin kopiointi on tekijänoikeuslain (404/61, siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen) mukaisesti kielletty ilman nimenomaista lupaa.

Lupia teosten osittaiseen valokopiointiin myöntää tekijöiden ja kustantajien valtuuttamana KOPIOSTO ry. Muuhun käyttöön luvat on kysyttävä suoraan kunkin teoksen oikeudenhaltijoilta.

Lingsoft Language Library –julkaisuja
nro 1/2017

© Fred Karlsson ja Lingsoft Oy,
Karjala-artikkelin osalta Vesa Koivisto
ja Lingsoft Oy

Julkaisija

Lingsoft Oy

Kustantaja ja myynti

Lingsoft Oy, Kauppiaskatu 5 A,
20100 Turku
puh. (02) 279 3300
www.lingsoft.fi

Graafinen suunnittelu

Ari Salonen / Fokusdesign Oy

Painopaikka

Hansaprint Oy, Turku 2017

ISBN 978-952-6640-89-1 (nid.)
ISBN 978-952-6640-90-7 (EPUB)
ISBN 978-952-6640-91-4 (HTML)
ISBN 978-952-6640-84-6 (PDF)

Lingsoft®

30

***YEARS OF
LEADING
LANGUAGE
MANAGEMENT***

Sisällys

Julkaisijan tervehdys	8
Tervetuloa	10
Tammikuussa 1917...	12
Suomen kielimaiseman suuret linjat 1917–2017	14
Suomen kieli	20
Ruotsin kieli	28
Pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame	34
Suomalainen viittomakieli ja suomenruotsalainen viittomakieli	42
Romanikieli	50
Tataarin kieli	56
Jiddišin kieli	60
Karjalan kieli	64
Venäjän kieli	70
Vieraat kielet	76
Suomen 500 kieltä	80
Ensimmäiset kieliasiain neuvottelupäivät 20. lokakuuta 2016	82
Kielibarometri 2016	86

Julkaisijan tervehdys

Käsillä oleva Fred Karlssonin teos, *Suomen kielet 1917–2017*, on sen julkaisijalle Lingsoft Oy:lle Suomen itsenäisyyden juhlaulkaisu. Lingsoft on ylpeä saadessaan esitellä teoksen ja sen kieliversiot osana Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuoden ohjelmaa.

Suomen kielet 1917–2017 -teos on tiivis, kokoava esitys itsenäisyyden ajan kielimaisemasta ja tämän maiseman muutoksista: puhuttujen ja kirjoitettujen kielten, arjen ja virallisten kielten sekä muuttuvan kielikirjon Suomesta. Kielipolitiikka ja kieliä koskeva lainsäädäntö ovat osa Suomen kielimaisemaa. 1900-luvun alkuvuosikymmenien kansalliskielten asemaa kielimaisemassa värjättivät yhteiskunnalliset jännitteet ja vastaavasti vuosituhaten vaihteen vuosikymmeninä puolestaan kansainvälistymisen, globalisaation ja kasvavan monikulttuurisuuden mukanaan tuoma kielikirjo. Kielimaisema elää, ja se on keskeinen osa itsenäisen Suomen todellisuutta ennen ja nyt.

Suomen kielet 1917–2017 julkaistaan kolmella kielellä, Suomen kansalliskielillä suomeksi ja ruotsiksi sekä kansainväliseen levitykseen myös englanniksi. Kukin kieliversio on luettavissa myös sähköisenä versiona, sekä internetsivustona että e-kirjana.

Teokseen nojaava sosiaalisen median kolmikielinen kampanja jakaa erikseen tietoutta Suomen kielimaiseman keskeisistä faktoista. Näin teoksen sisältö pyritään tuomaan juhlavuoden huipennuksena eritoten koululaisten, nuorten, maahanmuuttajien sekä kaikkien Suomen kieliolojen kehityksestä ja kielipolitiikasta kiinnostuneiden ulottuville, lähes missä päin maailmaa tahansa.

Teoksen kirjoittaja, Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen emeritusprofessori Fred Karlsson, on aihealueen meritoitunut asiantuntija, kansainvälisesti arvostettu tutkija ja suomalaisen kieliteknologia-alan pioneeri. Hän perusti Lingsoft Oy:n vuonna 1986 yhdessä Helsingin yliopiston kieliteknologian emeritusprofessori Kimmo Koskenniemen kanssa.

Lingsoft kiittää tekijää ja muita teoksen syntyyn vaikuttaneita, karjalan kieltä koskevan osuuden laatinutta Vesa Koivistoa sekä parannuksia esittäneitä Okan Daheria, Kimmo Granqvistia, Ritva Takkista ja Jan-Ola Östmania.

30. toimintavuottaan juhlivalle Lingsoftille Suomi 100 -hankkeessa mukanaolo Suomen itsenäisyyden kieltä esittelevällä teossarjalla on mitä luontevin tapa kunnioittaa ja juhlia itsenäisyyden suurta vuosijuhlaa.

Suomen kielet 1917–2017 on ladattavissa maksutta e-kirjana Lingsoftin tytäryhtiön Ellibsin e-kirjakaupassa osoitteessa www.ellibs.com.

Internetsivustot palvelevat kolmena kieliversiona osoitteissa:

suomenkielet100.fi

finlandssprak100.fi

languagesoffinland100.fi

Sosiaalisen median Twitter-tilit pyörittävät omaa kampanjaansa juhlasyksynä tunnuksin:

@Suomenkielet100

@FinSprak100

@FinLanguages100

Lukijoitaan Suomen juhluvuonna tervehtien

Lingsoft Oy

Tervetuloa!

*Kelkkamässä Helsingin Lauttasaarella
joulukuussa 1917 (kuva: SLSA).*

Välkommen (ruotsi)

Bures boahhtin (pohjoissaame)

Tiervápuáttim (inarinsaame)

Tiörv pue 'ttmest (koltansaame)

Tulgua terveh! (karjalan kieli)

Rahim itegez (tataari)

Добро пожаловать (venäjän kieli) Mishto-avilian tü (romanin kieli)

Borekh-Habo ברוכים-הבא (jiddish)

https://www.facebook.com/fiblul/about/?ref=page_internal

Tammikuussa 1917...

1

...valtavan Venäjän pieni Suomen suuriruhtinaskunta oli itsenäiseksi julistautumisensa alkukouristuksissa. Suomen ja ruotsin kielten välinen kieliriita oli jatkunut vuosikymmeniä. Vuonna 1902 oli toki säädetty asetuksella, että suomesta tulee virallinen kieli ruotsin kielen rinnalle. Yksikielisissä kunnissa oli oikeusistuinten ja kunnallishallinnon virkailijoiden vastedes käytettävä kunnan pöytäkirjakieltä. Kansalaisille tuli oikeus käyttää viranomaisissa omaa kieltään. Vuoden 1902 asetus ratkaisi kielitaistelun tärkeimmän ristiriidan. Suomen kieli oli oleva maan pääkieli.

Mutta Venäjän pyrkimykset vaanivat. Routavuodet helmikuusta 1899 alkaen olivat näyttäneet pelin hengen. Vuonna 1902 venäjstäkin tuli Suomen virallinen kieli ja pakollinen kouluaine.

1 Kiitän Vesa Koivistoa, joka on laatinut karjalan kieltä koskevan osuuden, ja Okan Daheria, Kimmo Granqvistia, Ritva Takkista ja Jan-Ola Östmania, jotka ovat esittäneet arvokkaita kommentteja. Helsingin yliopiston nykykielten laitos ja Svenska Litteratursällskapet i Finland ovat tukeneet hanketta.

Venäjän kieltä ajettiin koko ajan myös Suomen ylimpien poliittisten elinten hallintokieleksi.

Venäjä hävisi Japanin sodan 1904–1905. Seurauksena olivat laajat kansalaislevottomuudet. Suomessa järjestettiin 1905 suurlakko. Vuonna 1907 Suomi sai yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan eduskunnan. Maailman ensimmäisinä valittiin 19 naiskansanedustajaa. 1910-luvulla venäläistämisyritykset kiihtyivät. Torpparikysymys askarrutti koko yhteiskuntaa. Vuoden 1916 eduskuntavaaleissa sosiaalidemokraatit saavuttivat ehdottoman enemmistön, 103 paikkaa.

Venäjän maaliskuun 1917 vallankumouksessa keisari Nikolai II luopui vallasta. Lokakuussa 1917 bolševikit anastivat vallan Venäjällä. Joulukuun kuudentena Suomi julistautui sisäpoliittisesti eripuraisena itsenäiseksi. Itsenäisyysjulistuksen ensimmäiset allekirjoittajat olivat valtionhoitaja P.E. Svinhufvud ja julistuksen laatija, senaatin jäsen ja suomen kielen professori E. N. Setälä.

Vain 52 päivää myöhemmin alkoi sisällissota, 27.1.1918.

Suomen Senaatti:

P. L. Huusikangas

Ryöstö Kallio

Luomatalo

Kesäkuu 1918

W. J.

W. J.

E. S. Linn

Jalmes Castrén

Arthur Castrén

Juhani Arajärvi

E. Y. Peltonen

L. L. Pautanen

Itsenäisyysjulistuksen allekirjoitukset.

Suomen kielimaiseman suuret linjat 1917– 2017

Vuoteen 1917 mennessä Suomessa ei ollut lain tasolla säädetty maamme kielistä. Vuoteen 1907 asti säilyneiden säätyvaltiopäivien säädyt jakaantuivat kielipoliittisesti 2–2 ruotsin- ja suomenmielisten välillä. Aateli ja porvarit olivat ruotsinmielisiä, papit ja talonpojat suomenmielisiä. Lakien säätämiseen tarvittiin kolmen säädyn tuki. Siksi vuoden 1902 määräys suomen kielen nostamisesta viralliseksi ruotsin rinnalle annettiin asetuksena.

Vuonna 1907 aloittaneelle eduskunnalle tehtiin heti useitakin aloitteita kieliasioiden järjestämiseksi. Esitettiin suomen kielen nostamista ainoaksi viralliseksi kieleksi ja toisaalta kummankin kielen nostamista kansalliskieleksi. Näitä ei kuitenkaan otettu käsittelyyn. Venäläistämispolitiikan kiristyessä muut asiat nousivat keskeisemmiksi.

Vuotta 1809 edeltäneet Ruotsin vanhat perustuslait olivat Suomessa edelleen voimassa. Suuri osa niistä oli

Ruotsissa kumottu jo 1810.

Itsenäistyneen Suomen uudessa hallitusmuodossa ei voitu ohittaa kiistakysymystä suomen ja ruotsin kielen suhteesta. Melkoisen poliittisen väännön jälkeen eduskunta hyväksyi heinäkuussa 1919 Suomen Hallitusmuodon. Siihen sisältyi tärkeä kielipykälä, 14 § (muuta kieliä ei vielä tuolloin mainittu):

- Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi.

Tämä säännös on voimassa vieläkin (Perustuslaki 731/1999, 17 §). Muita kieliä ei mainittu vuonna 1919.

Ensimmäinen maailmansota oli loppumaisillaan. Yksi lukemattomista kansainvälisistä kiistoista oli kysymys Ahvenanmaan tulevasta asemasta. Sillä oli sekä ulko- että sisäpoliittiset ulottuvuutensa. Ahvenanmaa oli pyrkinyt Ruotsin osaksi, ja samankaltaista separatismia esiintyi Pohjanmaan ruotsinkielisten piirissä. Ääriainekset puhuivat jopa ”Itä-Ruotsin” (*Östsvenskland*) perustamisesta Suomen länsirannikolle.

Tämän estämiseksi ja sisäpoliittisen tilanteen rauhoittamiseksi Ruotsalainen kansanpuolue vaati ruotsin kielelle tarkasti määriteltyjä kielellisiä oikeuksia, muun muassa edelleen asemaa kansalliskielenä.

Aitosuomalaisuus oli oraalla. Ulkopoliitiikan saralla Kansainliitto (Yhdistyneiden kansakuntien edeltäjä) oli ottanut Ahvenanmaan aseman ratkaistakseen.

Ahvenanmaan, itsehallinnollisen saarialueen lippu.

Jottei Suomi menettäisi Ahvenanmaata, ja rauhoittaakseen kiihtynyttä kielipoliittista tilannetta, eduskunta sääti vuonna 1922 kaksi kielilakia, jotka pienin muutoksin olivat voimassa 2000-luvulle asti. Toinen koski suomen ja ruotsin kieltä puhuvien kielellisiä oikeuksia, toinen valtion virkamiehiltä vaadittavaa kielitaitoa.

Näiden lakien isä oli kansanedustaja ja entinen opetusministeri, suomen kielen professori Emil Nestor Setälä, joka oli omakätisesti kirjoittanut lakitekstit. Hallitusmuodon kahden

kansalliskielen periaate jäi monin tarkennuksin voimaan. Setälä julkaisi pari vuotta myöhemmin 400-sivuisen teoksen *Kielilaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset*, jossa hän yksityiskohtaisesti selittää, miten kielilakeja pitäisi soveltaa käytäntöön.

Suomi ja ruotsi olivat siis uuden tasavallan tunnustetut kansalliskielet. Kuten hallitusmuodossa, muita kieliä ei mainittu vuoden 1922 kielilaeissa. Erityisesti saamelaiset, viittomakieliset ja romanit joutuivat valtion kulttuurisen ja kielellisen sulauttamisen kurimukseen aina 1970-luvulle saakka, osin pitempäänkin.

1920- ja 1930-luvuilla oli paljon suomi/ruotsi-kahnausta aitosuomalaisuuden ajaessa radikaalia suomalaisuuslinjaa ennen kaikkea Helsingin yliopistoon. Nämä riidat saatiin sovittua Helsingin yliopistoa koskeneessa lainsäädännössä 1937. Sodat tasoittivat suomen- ja ruotsinkielisten eripuraa. Vuonna 1945 Kielirauhakomitean mietintö virallisesti sopi kieliriidat.

Vanhassa kansakoulujärjestelmässä ei opetettu toista kotimaista tai vieraita kieliä ollenkaan ennen vuotta 1964. Peruskoulu-uudistus 1968 oli kansallisen kielivarannon osalta

valtava harppaus. Sekä toinen kotimainen että yksi vieras kieli tulivat kaikille pakollisiksi.

Viime vuosikymmeninä suomenkielisten koulujen pakollinen ruotsin kieli on toistuvasti ollut esillä eri foorumeilla. Eduskunta on kolme kertaa hylännyt yritykset tehdä toisen kotimaisen kielen opiskelu vapaaehtoiseksi. Huhtikuussa 2017 hallitus päätti elokuussa 2018 käynnistää kielikokeilun, jossa 2200 koululaista voi ruotsin sijaan opiskella muuta vierasta kieltä.

Vuonna 1973 Suomeen tulivat ensimmäiset sotien jälkeiset pakolaiset, 200 chileläistä. Ensimmäiset vietnamilaispakolaiset tulivat 1979, jolloin Suomi oli vielä tyyppillinen kansallisvaltio. 1980-luvulla Suomi alkoi avautua. 1990-luvulla uuden yhteiskunnallisen tilanteen loivat EU:n kasvava vaikutus, Neuvostoliiton hajoaminen, rajojen hälveneminen, ulkopoliittikan vaihtoehtojen lisääntyminen, parlamentarismen vahvistuminen, globalisoituminen, digitaalstuminen ja muut megatrendit. Erittäin merkittävä tekijä oli maailmanlaajuisen migraation kiihtyminen, joka pysyvästi tuli koskemaan myös Eurooppaa.

Perusarvoissa tapahtui muutos.

Ihmisoikeuksien ja vähemmistöjen oikeuksien kunnioittaminen korostui. Kielellinen monimuotoisuus nousi keskeiseksi arvoksi homogeenisen ja mahdollisimman yksikielisen kansallisvaltioihanteen mureudessa. Monien poliitikkojen kielitietoisuus kasvoi ja kielelliset asenteet liberaalistuivat. Tärkeä etappi oli Euroopan neuvoston hyväksymät *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja* (1992) ja *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puitesopimus* (1995). Suomi ratifioi molemmat vuonna 1998. Nämä kehityskulut loivat uuden tilanteen Suomenkin pienemmille kielille ja maahantulokkaiden kielille.

Uutta perustuslakia alettiin valmistella vuonna 1995. Suomen perustuslaki (731/1999) astui voimaan vuonna 2000. Pykälän 17 otsikko on *Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin*, ja pykälässä on kolme momenttia:

- Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi.
- Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja

yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan.

- Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

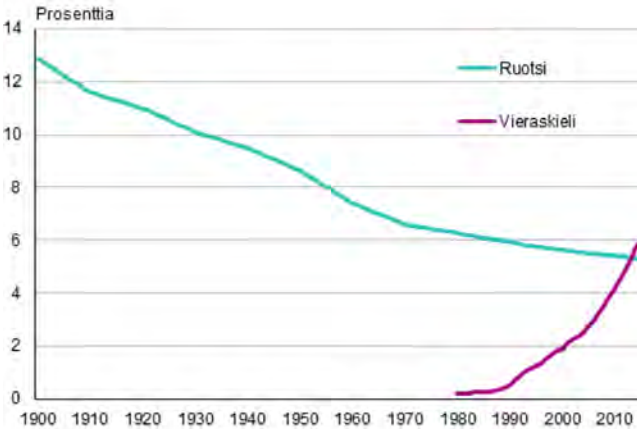
Kolmannessa momentissa mainitaan ensimmäisen kerran muiden kielten kuin suomen ja ruotsin puhujia. Pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen puhujia käsitellään yhtenä saamelaisten ryhmänä. Kolmas momentti on huomattavan epätäsmällinen. Momenttien 2 ja 3 mainitsemia muita lakeja käsitellään alempana asianomaisten kielten yhteydessä.

Vuonna 2001 sisäasiainministeriöön perustettiin vähemmistöasiamiehen toimi ja vähemmistöasiain neuvottelukunta, joista myöhemmin tuli yhdenvertaisuusvaltuutettu ja yhdenvertaisuusasioiden neuvottelukunta.

Vuoden 1990 jälkeen rajojen avautuminen ja maahanmuutto ovat

muuttaneet kielitilannetta. Vuonna 1990 Suomessa oli 25 000 vieraiden kielten puhujaa. Vuoden 2017 alkuun mennessä maahan oli tullut 354 000 ihmistä ulkomailta, joiden joukossa puhutaan viitisen sataa eri kieltä. Näiden kielten puhujia on jo enemmän kuin Suomen perinteisiä pieniä kieliryhmiä (ruotsi, pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame, romanikieli, jiddiš, tataari, suomalainen viittomakieli, suomenruotsalainen viittomakieli, karjala), joiden yhteen laskettu äidinkielisten puhujien lukumäärä on runsaat 300 000. Seuraavalla sivulla tilastokeskuksen graafi näyttää vieraskielisten (maahantulokkaiden) ja Suomen ruotsinkielisten prosenttiosuudet väestöstä kaudella 1900–2015 (ruotsinkielisten lukumäärä on vakiintunut noin 290 000:een).

Syksyllä 2016 helsinkiläisistä 90 000 eli 14 prosenttia oli vieraskielisiä, itäisen suurpiirin asukkaista peräti 23 prosenttia. Maan väkiluku vuoden 2017 alussa oli 5,5 miljoonaa. Koko maan väestönlisäys 2016 oli 16 000 henkilöä. Suomea, ruotsia ja saamen kieliä äidinkielenään puhuvien määrä kuitenkin väheni kolmatta vuotta peräkkäin. Vähennys oli 8 000, kun vieraskielisten lisäys oli 24 000. Lukuja arvioitaessa täytyy ottaa huomioon, ettei Suomessa voi rekisteröityä

Suomen ruotsin- ja vieraskielisten prosenttiosuudet 1900–2015 (SVT).

useampikieliseksi. Uusi kielitilanne on synnyttänyt jännitteitä perussuomalaisten nousun myötä. Yksikielisen kansallisvaltion julkilausuttu ihanne on eräillä tahoilla palannut, kun todellisuus on menossa päinvastaiseen suuntaan.

Vielä 1970-luvulla Suomi oli maa, josta muutettiin. Ennen kaikkea Ruotsiin lähdettiin työn ja paremman elintason toivossa. Nyt kansainvälisen vuoroveden suunta on kääntynyt.

Viime vuosikymmeninä englannin kielen käyttö on suuresti lisääntynyt kouluopetuksessa, viestinnässä, tieteen kielenä, populaarikulttuurissa jne. tavalla, joka saattaa aiheuttaa Suomen kaikille omille kielille käyttöalojen menetyksiä. Koulujen A1-kielenä englannin osuus on yli 90 prosenttia,

suomen viisi prosenttia, saksan, ruotsin ja ranskan noin yksi prosentti.

Suurimmat ajankohtaiset kielipoliittiset haasteet ovat

- ruotsin asema kansalliskielenä vai vähemmistökielenä,
- toisen kotimaisen kielen pakollisuus peruskoulun opetusohjelmassa,
- muiden kielten kuin suomen puhujien kielellisten oikeuksien käytännön toteutuminen,
- Suomen pienten vähemmistökielten elvyttäminen, erityisesti inarin- ja koltansaamen sekä romanikielen,
- maahantulokaskielten (erityisesti venäjän) eli kotikielten (ja -kulttuurien) asema koulutuksessa,
- englannin ylivalta koulujen

kielivalinnoissa ja kielivalintojen monipuolistaminen,

- riittävän digitaalisen ja kieliteknologisen tuen turvaaminen kaikille relevanteille kielille,
- kielenopetuksen optimaalisen aloitusiän määrittäminen päiväkodeissa ja peruskouluissa,
- maahantulokkaiden kielivarannon hyödyntäminen,
- suomi ja ruotsi toisena kielenä (S2, R2) -opetuksen kehittäminen.

Engman, M. 2016. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812-1922*. Helsingfors: SLS.

Halonen, M., P. Ihalainen & T. Saarinen 2015, toim. *Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and Multi-sited Comparisons. Multilingual Matters: 157*. Bristol: Multilingual Matters.

Johansson, M. & R. Pyykkö 2005, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipoliittikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.

Karlsson, F. 2014. E. N. Setälä kielipoliittikkona. — *Virittäjä* 118(2).

Kielirauhakomitean mietintö. Komiteamietintö 1/1945.

Meinander, H. 2016. *Nationalstaten*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Moring, T. 2005. Eurooppalainen vähemmistökielipoliittikka. — Johansson & Pyykkö 2005, toim.

Myntti, K. 2015. *Finlands språkstiftning*. Åbo: Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi.

Nuolijärvi, P. 2005. Suomen kielet ja kielelliset oikeudet. — Johansson & Pyykkö 2005, toim.

Nyholm, L. 1991, toim. *Kielet kohtaavat*. Meddelanden B:14. Helsinki: Helsingfors universitet, Nordica.

Pentikäinen, J. & V. Anttonen 1995. *Cultural Minorities in Finland. An Overview towards Cultural Policy*. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 32.

Saukkonen, P[asi]. 2013. *Eri-laisuusien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.

Setälä, E. N. 1924. *Kielilaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset*. Otavan asetuskokoelma 45. Helsinki: Otava.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SLS = Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkójulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 31.3.2017]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaerak/luo.html>

SVT = Suomen virallinen tilasto.

Uusi kielilaki. Kielilakikomitean mietintö 2001:3. Helsinki: Oikeusministerio.

Wickström, M. & C. Wolff 2016, toim. *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*. Helsingfors: SLS.

<http://www.kotus.fi> [Kotimaisten kielten keskus]

https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipoliittikka/suomen_kiellilainsaadanto

https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipoliittikka/kielipoliittiset_elimet_suomessa

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajataavoitteet/perusoikeudetjademokratia/kielilaki.html> [kielelliset oikeudet]

http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/137116573213/Files/VNn_kielikertomus_2013_suomi.pdf

<http://www.kieliverkosto.fi/> [kielikoulutuspolitiikan verkosto]

Suomen kieli

Suomen kieli on toinen Suomen kansalliskielistä ja maan pääkieli. Suomen kieli on Suomen alueella vanha *kotoperäinen kieli* eli kieli, jonka puhujat ovat asuneet alueella ainakin tuhat vuotta ennen valtiollisten rajojen muodostumista 1200-luvulla. ”Suomen” käsite on paljon nuorempi. Suomen *autoktoninen* eli *alkuperäisväestö* on saamelaiset, jotka olivat asuttaneet suurimman osan maa-alasta, kun suomenkieliset saapuivat.

Vuonna 1920 suomenkielisiä oli 2,7 miljoonaa henkeä eli 89 prosenttia Suomen väestöstä. Osuus kasvoi aina vuoteen 1990, jolloin suomenkielisiä oli väestöstä 4,67 miljoonaa eli 93,5 prosenttia. Tämän jälkeen osuus on vieraskielisten määrän lisääntyessä hiljalleen laskenut. Vuoden 2017 alussa väkimäärä oli 5,5 miljoonaa, joista suomenkielisiä 4,86 miljoonaa eli 88 prosenttia, melkein sama osuus kuin vuonna 1920. Toisena kielenä suomea puhuu Suomessa eri taitotasolla puolisen miljoonaa ihmistä.

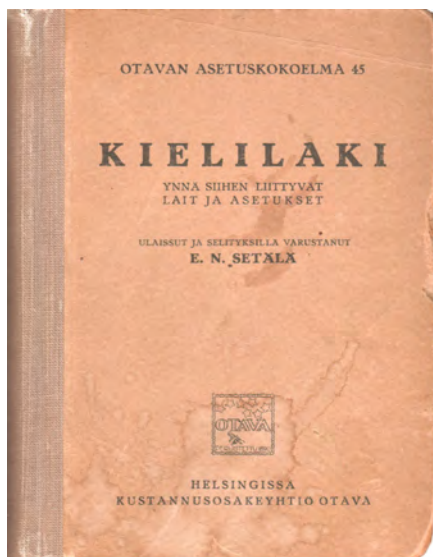
Suomen kieltä on puhuttu Ruotsissa myöhäiskeskialta asti. Suomen kieli oli vuodesta 2000 Ruotsin virallinen vähemmistökieli. Vuonna 2010

suomesta tuli yksi Ruotsin viidestä virallisesta *kansallisesta vähemmistökielestä* (ru. *nationellt minoritetsspråk*). Suomen kielen puhujia Ruotsissa on ainakin 300 000, mutta jopa 700 000 eli yli 7 prosenttia, jos kaikki ensimmäisen polven tulijat ja heidän toisen ja kolmannen polven jälkeläisensä otetaan huomioon. Kielimuodon nimi on **ruotsinsuomi** (*sverigefinska*). Suomi on *monikeskuksinen* eli plurisenttrinen kieli, koska suomen ja ruotsinsuomen normit ovat osaksi erilaisia ja niillä on omat kielenhuoltoelimet, jotka vastaavat kielenhuollosta ja maakohtaisesta terminologiasta. Suomessa tämä elin on Kotimaisten kielten keskuksen suomen kielen lautakunta, ruotsinsuomen osalta Sverigefinska språknämnden, joka vuodesta 2006 sulautui uuteen Språkrådet-nimiseen valtakunnalliseen elimeen.

Ruotsissa myös Tornionlaakson **meänkieli** on vuodesta 2000 virallinen vähemmistökieli, kuten vuodesta 2005 Norjassa **kveeni** eli Pohjois-Norjan vanha suomi. Suomen kielen tutkimuksessa ja sen murteiden luokitteluisissa näitä kielimuotoja on pidetty suomen kielen peräpohjalaisina murteina.

Suomen kielen tärkein yksittäinen

vuosi 1900-luvulla oli epäilemättä johdannossa mainittu 1902, jolloin suomi nostettiin vihdoinkin Suomen viralliseksi kieleksi ruotsin rinnalle, käytännössä maan pääkieleksi. Vuoden 1919 hallitusmuoto otti käyttöön uuden terminologian määrittelemällä suomen ja ruotsin maan *kansalliskieliksi*. Vuoden 1922 kielilakien pääarkkitehti oli poliitikko ja suomen kielen professori E. N. Setälä. Hänen teoksensa *Kielilaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset* (1924) selvitti, mitä vuoden 1922 lait tarkoittavat kieliryhmien puhujien kielellisten oikeuksien osalta, kun kansalaiset asioivat viranomaisissa ja tuomioistuimissa.

Setälän *Kielilaki* (1924).

E. N. Setälä (1864–1935).

Itsenäistymisen aikoihin suomen kirjoitetun yleiskielen perusteet olivat jo olemassa. Suomi oli täysiveroinen kulttuurikieli, joka toimi tehokkaasti yhteiskunta- ja kulttuurielämän kaikilla lohkoilla. Puhuttu yleiskieli normitettiin kirjoitetun standardin mukaan huolitelluksi ja täysimuotoiseksi. Suomenkielinen sivistyneistö ryhtyi siis myös arkitilanteissa puhumaan kirjakieltä, ja tämä oli tavoitteena myös koulujen äidinkielen opetuksessa ainakin 1960-luvulle asti. Tästä on peräisin sanonta ”suomea kirjoitetaan kuten sitä puhutaan” (mikä siis pätee vain

huoliteltuun puhuttuun yleiskieleen).

Arkitilanteiden puhetyylit, murteet ja slangi jäivät taka-alalle, mikä vaikutti kaikkien mainittujen varianttien arvostuksiin — kirjakielipohjaisiin nostaen, arkisiin laskien. Tavoitteet olivat tietenkin perimmiltään poliittisia ja suomalaiskansallisia. 1900-luvun loppua kohden tämä kirjoitetun ja puhutun kahtiajako murtui niin ihmisten mielissä ja arvostuksissa kuin myös puheessa, kirjallisuudessa ja kouluopetuksessa. Puheen arkiset muodot ovat levinneet laajalle ja moniin kielenkäytön tilanteisiin.

Viime vuosikymmenten digitalisoituminen ja sosiaalisten medioiden hallitseva asema nuorten viestinnässä on synnyttänyt uudenlaisia kielimuotoja, kuten tsättien kieltä (tsättäilijöina L ja O):

- L: Me maksetaa ja sä tuot sen i podin huomenna takas
 o: No ookoo sit... Mikä sun koodi on?
 L: ja tuot sen kans ja silleee
 o: Mun pitää ottaa viel 14min et voin kokeilla uusiks
 L: Jaahas.
 o: Ku ekaks se oli vaan 5min, mutku vedin monta väärin nii aika nousee
 L: hyvä o..ee!
 o: 10 minaa vielä

Vakiintuneen kulttuurikielen perusvarustukseen kuuluvat yksikieliset selittävät sanakirjat, joiden aikaansaaminen vie monta vuosikymmentä. Vuonna 1927 eduskunta kehotti hallitusta ryhtymään toimenpiteisiin yleiskielen laajan ja kieltä vakiinnuttavan sanakirjan laatimiseksi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) otti työn tehdäkseen, ja vuosina 1951–1962 *Nykysuomen sanakirjan* (NS) kuusi nidettä valmistui.

”Nykysuomen sanakirja aloittaa uuden aikakauden suomen kielen historiassa ja on maamme kulttuurielämän suuri tapahtuma”, aikalaisarvioitsija sanoi kuudennen ja viimeisen volyymin ilmestyttyä vuonna 1962. NS:n merkitys sanaston vakiinnuttajana oli valtava. Myöhemmin se sai jatkajikseen *Suomen kielen perussanakirjan*, joka ilmestyi painettuna 1990–1994 ja sähköisenä *CD-Perussanakirjana* 1997. *Kielitoimiston sanakirja* ilmestyi ensi kerran sähköisenä 2004 ja painettuna 2006 (yli 100 000 hakusanaa). Nykyversiota *Kielitoimiston verkkosanakirjaa* päivitetään jatkuvasti. Tässä on sana-artikkelin *suomalainen* merkitystenkuvaus:

suomalainen³⁸ *adj., subst.*

1. Suomeen kuuluva, Suomesta

kotoisin t. lähtöisin oleva, Suomen asukkaille, oloille tms. ominainen; kansallisuudeltaan Suomen väestöön kuuluva; Suomen kansalainen.

Puhtaasti suomalainen ilmiö. Tyypillinen suomalainen koti. Suomalainen sauna.

Suomalainen musiikki, kulttuuri.

Suomalainen tautiperintö. Suomalainen sisu. Kokouksen suomalaiset osanottajat.

Ulkomailla asuvat suomalaiset eli ulkosuomalaiset. Ruijan suomalaiset.

Amerikan-, ruotsinsuomalaiset. Hän on naimisissa suomalaisen kanssa. Etelä-, itäsuomalainen. Peri-, supisuomalainen.

2. suomenkielinen. *Laulun suomalaiset sanat. Erityisen suomalainen [= suomen kielelle erityisen luonteenomainen] ilmaus.*

Suomen murteiden sanakirja (SMS)

kuvaa kaikki suomen murteet. SMS perustuu maailman laajimpiin murrekokoelmiin ja tuhansien kielenoppaiden ja sanastajien työhön. Alun perin sanakirja suunniteltiin 20-osaiseksi ja noin 20 000 sivun laajuiseksi suurteokseksi, joka kattaisi vanhojen kansanmurteitten koko sanaston, yhteensä noin 300 000 eri sanaa. Sanakirjasta on ilmestynyt kahdeksan noin tuhannen sivun laajuista painettua osaa. Nykyään sanakirja ilmestyy verkkojulkaisuna. Verkossa on nyt 111 000 sana-artikkelia, uusia ilmestyy vuosittain 6 000. Tässä on SMS:n verkkoversion

kuvaus *kilju*-sanasta:

kilju n. 1. maltaista, sokerista ja vedestä käyttämällä tehty väkevä, humalluttava kalja.

ne laittivak kilju siël saunakamäris.

Sauvo

minä ej juak kiljuu enää eläesäs.

Vihti

Tekisin kiljuaki, mukko imelijaohot (= maltaat) on vissiin kaikki loppu.

Mellilä

viätii viä mukana semmmosta kiljukuljaa (joulukirkkoon), juatiin sitä kiljua koko ajjaan ko ämmät oli kirkos. Pomarkku

Oli se kiliju sellasta äpättiä, että se nousi hivuksiin. Virrat

Ei viinasta ni hassuks tu ku kiljusta.

Kangasala

sitä kiljuva ku juopvat se puolhurjaks tekköö. Juva

Viinamiehet ne ajjaa sillä kiljulla

mavot pois vattasta. Kittilä

Vanhan kirjasuomen sanakirja (VKS) esittää merkityksen ja käytön kannalta kaikki sanat, jotka esiintyvät 1540-luvulta vuoteen 1810 asti suomeksi julkaistussa kirjallisuudessa. Osa sanan *nainen* kirjakielisestä historiasta kertoo myös arvostusten muuttumisesta nykyisiin verrattuina:

nain[en], -i s.

naissukupuolta oleva ihminen (miehen vastakohtana); aviovaimo; naimaton nainen; portto

VR aviowaimo, nainen uxor, hustru
 F porto, nainen adultera, meretrix,
 scortum, hoorkona
 J nainen foemina, qwinna
 JlisP 224 pohjasell' on hyvä nainen
 hustru
 G II 226c = J; ägta hustru; nainen
 sumitur et in bonam et malam
 partem; se wasta nainen on en ond
 qwinna; en gift karl eller qwinna,
 uxoratus, maritatus, -a, nuptus, -ta;
 woi sitä naista; joka naisesta
 syndynyt on född af qwinno; lijka
 nainen frilla; naisten kuolутten
 nawoille run.; naisten helmaint alatek
 under kjortlarne; alla nawan naisten
 nauru prov.; nikker nakker naisten
 neuwwo qwinno råd duger ej; naisten
 lukkojen lumoja, lukia går under
 kjortlarne, run; 226d naiseta utan
 hustru
 A I 254 pilkaijat, ja pirulaijset.
 Turilat, ja welhot naijset
 A III 213 Rauni Ukon Naini härsky
 A III 715 Yrtit, ia rohot moninaiset,
 quin miehet prucauat ia naiset
 Lju 1601 39 ei mahda mies toista
 soimata huoruthen eli Naisen (Martti
 37 huoris maannen, Koll 1648 61
 huorudhesa maannexi)

Kaksikielisiä suomi/muu kieli

-sanakirjoja on suuri joukko, kuten
 Göran Karlssonin kolmiosainen *Stora
 svensk-finska ordboken. Iso ruotsalais-
 suomalainen sanakirja* (1982–1986, yli

3 000 sivua), joka lienee maailman
 laajin kaksikielinen sanakirja. *Ison
 suomalais-ruotsalaisen sanakirjan
 nettiversio* ilmestyi 2017 Kotimaisten
 kielten keskuksen ja Göteborgin
 yliopiston ruotsin kielen laitoksen
 yhteistyönä.

Kielen kuvauksen peruspilareihin
 kuuluu myös laaja kielioppi. Vuonna
 2004 ilmestyi kymmenvuotiseen
 työhön perustuva 1700-sivuinen *Iso
 suomen kielioppi* (ISK), joka kuvaa
 sanojen, lauseiden ja puhunnosten
 rakennetta. ISK kuuluu maailman
 viiden laajimman kielioppikuvauksen
 joukkoon. ISK ei kuitenkaan ole
 suomen kielen virallisen standardin
 rakenteellinen määritelmä, vaan
 tieteellinen kuvaus ajankohtaisesta
 kielenkäytöstä. Myös verkkoversio on
 olemassa, VISK.

Iso suomen kielioppi (2004).

Ilman määrätietoista, vaivalloista ja tunteitakin herättävää kielen ohjailua yleiskielen vakiinnuttaminen ei olisi onnistunut. Tässä työssä vuonna 1831 perustetun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran panos on ollut merkittävä. Vuodesta 1928 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunta oli suomen kielen ohjailun auktoriteetti, paljolti yhteistyössä *Nykysuomen sanakirjan* toimituksen kanssa. Välivaiheiden jälkeen tehtävä siirtyi vuonna 1976 lain nojalla Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielenhuolto-osastolle eli Kielitoimistolle.

Kielenohjailun tie on kulkenut

purismista ja tiukasta oikein/väärin-ajattelusta kohti kokonaisvaltaista, ymmärrettävyyttä korostavaa kielenhuoltoa. Tiukka oikeakielisyyssuunnitelmien noudattamista on sekin väljentänyt, että suomea kasvavassa määrin puhutaan toisena ja vieraana kielenä. Supisuomalaiset joutuvat tottumaan monenlaisiin aksentteihin ja kielitaidon asteisiin.

Vuonna 1917 Suomessa oli yksi yliopisto, Helsingin yliopisto, ja siellä yksi suomen kielen professori. Tänäpäin suomea opetetaan ja tutkitaan korkeimmalla tasolla kahdeksassa yliopistossa: Helsinki, Itä-Suomi (Joensuu), Jyväskylä, Oulu, Tampere, Turku, Vaasa ja Åbo (Vaasan kielitieteellisiä aineita ollaan siirtämässä Jyväskylään). Suomen kielen professoreita on yli 20. Merkittävä tutkimustaho on myös Kotimaisten kielten keskus, Kotus (vuoteen 2011 Kotimaisten kielten tutkimuskeskus).

Sadassa vuodessa suomi on noussut maailman sadan vahvimman kielen joukkoon. Puhujia on 5,5 miljoonaa, standardi on hyvin määritelty, sanasto kattaa koko tietämyksen kentän ja kaikki käyttöalat ja tilanteet, kieli on virallinen Euroopan unionissa ja kahdessa maassa, yhdeksänvuotinen peruskoulutus koskee koko kansaa,

täydellinen koulutus on mahdollista tohtorin tutkintoon asti, suomenkielisiä kirjoja ilmestyy 10 000 kappaletta vuodessa, on sanomalehtiä ja (muuta) sähköisiä medioita jne.

Kasvava kielitaito ja monikielisyys eivät vaaranna suomen kielen asemaa. Silti kielen käyttöalojen menetyksiä on syytä varoa sitä mukaa kuin englannin kielen ylivalta kasvaa tieteessä, tekniikassa, kansainvälisessä viestinnässä ja muissa yhteyksissä.

Hakulinen, A., M. Vilkkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKS: Helsinki. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

Hiidenmaa, P. 2003. *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.

Johansson, M. & R. Pyykkö 2005, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipoliittikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.

Karlsson, F. 2018. *Finnish: A Comprehensive Grammar*. Routledge: London & New York.

Karlsson, G. 1982–1986. *Stora svensk-finska ordboken. Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja*. SKS: Helsinki.

Kolehmainen, T. 2014. *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Helsinki: SKS.

Mantila, H. 2005. *Suomi kansalliskielenä*. — Johansson & Pyykkö 2005, toim.

Paunonen, H. 2001. *Kansankielestä kansalliskieleksi*. — *Virittäjä* 105(2).

Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma. 2009. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7/>

http://users.jyu.fi/~rniemi/Rikasta_chattia.pdf

<https://www.kotus.fi/> [Kotimaisten kielten keskus]

<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>

<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> [VISK, Ison suomen kieliopin verkkoversio]

<http://finsk-svenska.svenska.gu.se/> [Iso suomalais-ruotsalainen sanakirja]

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423> [kielilaki]

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/kansalliskielistrategia.html>

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1488177880456.html> [kansalliskielistrategian toimintasuunnitelma]

<http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/kontakt/sprakradet.html> [Språkrådet. The Language Council of Sweden]

<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/minoritetsprak/suomi-finska/kieliviesti.html>

<https://www.kotus.fi/ohjeet/kielitoimistonohjepankki>

Ruotsin kieli

Ruotsin kieli, ruotsiksi *svenska* tai *svenska språket*, on toinen Suomen kansalliskielistä. Ruotsia on Suomessa puhuttu ainakin 1100-luvulta alkaen. Suomen kielen tapaan ruotsi on siis Suomen alueella vanha *kotoperäinen kieli* eli kieli, jonka puhujat ovat asuneet alueella jo ennen alueen valtiollisten rajojen muodostumista. Siksi Suomen ruotsinkieliset ovat kansallinen (kieli)vähemmistö. Ruotsia puhutaan pääasiassa rannikkoalueilla Uudellamaalla, Turunmaalla, Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla sekä jossain määrin myös muualla Suomessa niin sanotuilla kielisaarekkeilla (*språköar*), kuten Tampereella ja Porissa.

Suomen ruotsinkielisten puhuma ruotsin kielen muoto on nimeltään **suomenruotsi** (*finlandssvenska*). Ruotsin murteiden tutkimuksessa suomenruotsia on pidetty itäruotsalaisena murteena.

Ruotsinkielisiä suomalaisia eli hivenen epäonnistuneen terminologian mukaan suomenruotsalaisia (*finlandssvensk*) oli vuonna 1917 noin 340 000 henkeä eli 13 prosenttia maan väestöstä. Tänäpäin lukumäärä on noin 290 000 eli 5,3 prosenttia.

Kokonaislukumäärä on pysynyt viime vuosina samalla tasolla. 1600-luvulla osuus oli korkeimmillaan 18 prosenttia. Ruotsissa asuu ainakin 70 000 ruotsinkielistä, joiden juuret ovat Suomessa. Ruotsin kielen termi Ruotsin suomenruotsalaisille on *sverigefinlandssvensk*. Ruotsin kielen termi maassa asuville suomalaisille kieleen katsomatta on *sverigefinländare*.

Henkilön tai kansanosan terminä ”suomenruotsalainen” on tämän päivän näkökulmasta epäonnistunut, koska se antaa ymmärtää Suomen ruotsinkielisten olevan ensisijaisesti ruotsalaisia myös kansallisuudeltaan tai etnisyydeltään. Tältä osin termi heijastaa 1910-luvun kieli- ja kansallisuuskiistoja. Osa silloisista ruotsinkielisistä piti itseään kansallisuudeltaan ruotsalaisina, maantieteellisinä itäruotsalaisina. Sotien jälkeen ajatus kansallisesta tai etnisestä ruotsalaisuudesta on hiipunut, ja nykyään Suomen ruotsinkieliset pitävät (muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta) itseään suomalaisina. Jotkut harvat ovat viljelleet itäruotsalaisuuden maantieteellis-kansallista haavetta.

Suomen kielen tapaan myös ruotsin kieli on monikeskuksinen eli plurisentriäinen kieli. Se on virallinen kieli sekä Suomessa että Ruotsissa.

Suomenruotsi on kuitenkin valtakunnallinen virallinen kieli eli kansalliskieli, kun taas ruotsinsuomi on virallinen kansallinen vähemmistökieli. Suomenruotsin normikeskus on Kotimaisten kielten keskuksen ruotsin kielen lautakunta (*Svenska språknämnden*).

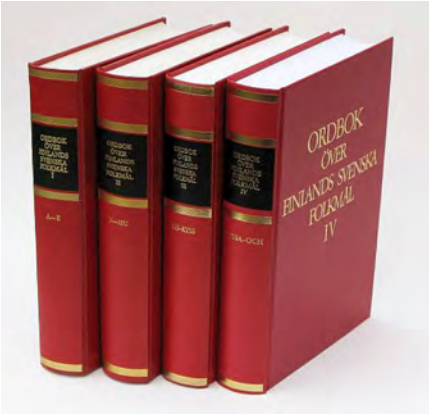
On pohdittu, olisiko viisasta pyrkiä laskemaan ruotsin kielen perustuslaillista statusta vähemmistökieleksi (Stenbäck 2003, Saukkonen 2013). Puhujamäärältään suomenruotsi on vähemmistökieli, teoriassa ja toki lainsäädännössä suomen kanssa tasavertain kansalliskieli. Kesäkuussa 2017 perussuomalaiset ryhtyivät ajamaan (Suomen) ruotsin aseman määrittelyä vähemmistökieleksi.

Huhtikuussa 2017 Ruotsin eduskunta ryhtyi arvioimaan Ruotsin vähemmistöläinsäädännön tilaa. Toukokuussa hallitukselle annettiin tehtäväksi selvittää, pitäisikö Ruotsiin muuttaneille suomenruotsalaisille myöntää virallisen kansallisen kielivähemmistön status kuten ruotsinsuomalaisille on jo myönnetty. Sverigedemokraterna (Ruotsin vastine perussuomalaisille) vastusti ajatusta sillä perusteella, että suomenruotsalaiset muka kuuluisivat ruotsalaiseen kansallisuuteen, *den*

svenska nationaliteten.

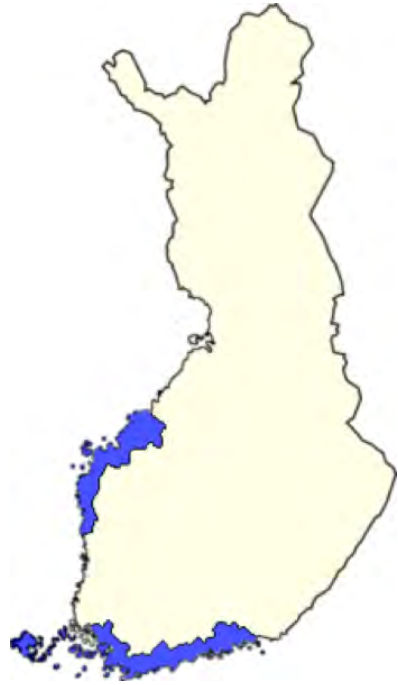
Ruotsinsuomalaisen nuorisjärjestö vastusti myös, perusteluna että suomenruotsalaiset kuuluvat suomalaiseseen kansallisuuteen.

Myös Ahvenanmaan ruotsi kuuluu suomenruotsiin sikäli, että siinä käytetään monista virallisista termeistä suomenruotsalaista muunnosta. Ääntämiseltään ja intonaatioltaan eräät Ahvenanmaan ruotsin murteet ovat kuitenkin lähempänä Ruotsissa puhuttuja murteita. Ruotsin (maan) näkökulmasta suomenruotsi kaikkineen muodostaa itäruotsalaisten murteiden alueen. Etnisesti ja kulttuurisesti monet ahvenanmaalaiset pitävät itseään nimenomaan ahvenanmaalaisina, eivät suomenruotsalaisina. Onhan Ahvenanmaa erikoistapaus myös poliittisesti ja lainsäädännöllisesti laajan itsehallintonsa takia, joka nojaa ensimmäisen maailmansodan jälkeen Kansainliiton johdolla tehtyihin kansainvälisiin sopimuksiin.

Ordbok över Finlands svenska dialekter.

Suomenruotsin kirja- ja yleiskieli on standardoitu kielimuoto, joka kouluopetuksen ansiosta kuuluu useimpien suomenruotsalaisten kielivalikoimaan. Moni puhuu sen lisäksi vanhaan pitäjärakenteeseen perustuvaa paikallismurretta tai uudempina muunnoksina kaupunkimurretta (esim. Kokkola, Kaskinen, Loviisa, Helsinki). Paikallismurteita on noin 80, ja niiden sanastosta Kotimaisten kielten keskus on laatinut toistaiseksi neliosaisen (A–O) sanakirjan *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Sana-artikkeleita netissä on jo yli 70 000. Erityisesti Pohjanmaan ruotsinkieliset voivat tilanteesta ja puhekumppanista riippuen vaihtaa yleiskielen ja murteen välillä (diglossia).

Suomenruotsin puhuma-alue. (Wikipedia)

Suomenruotsi ja suomi ovat olleet kielikontaktissa 900 vuotta. Suomi on enemmistön kielenä vaikuttanut vahvasti vähemmistön ruotsiin, mutta myös ruotsi on vaikuttanut suomeen. Selkeimmin suomen vaikutus näkyy ääntämyksessä ja sanastossa. Suomenruotsissa ei ole sanojen sävelaksentteja, jotka tekevät ruotsinruotsista eli riikinruotsista suomalaisten korvissa ”laulavan”. Konsonantit /p t k/ ääntyvät sananalkuisina suomen oloisesti ilman

sitä h:n tapaista loppuhengähdystä, joka on riikinruotsille ominainen (esim. sanoissa *pil* 'nuoli', *tak* 'katto' ja *karl* 'mies').

Sanastoeroja ovat *lukujärjestys*, joka on suomenruotsissa *läsordning* mutta riikinruotsissa *schema*, *laatikkoruoka* – *lårda* / *pudding*, *uimahalli* – *simhall* / *badhus* ja *kotitalous* – *huslig ekonomi* / *hemkundskap*. Suomenruotsin hallintoterminologia on vahvasti suomalaisvaikutteista ministeriöistä alkaen (*ministerium* – *departement*). Ruotsin Akatemian (*Svenska Akademien*) normatiivinen *Svenska Akademiens ordlista* luettelee noin 350 suomenruotsalaisiksi eli finlandismeiksi luokiteltua sanaa. *Finlandssvensk ordbok* luettelee yli 2 500 tapausta (<http://kaino.kotus.fi/fsob/>).

Suuri osa Etelä-Suomen ruotsinkielisistä on kaksikielisiä. Yli 40 prosenttia ruotsinkielisistä miehistä ja yli 30 prosenttia ruotsinkielisistä naisista avioituu suomenkielisen kanssa. Näiden perheiden lapsista moni on luontaisesti kaksikielinen, eli heillä on äidinkielen veroiset taidot niin ruotsissa kuin suomessakin. Nuorten kaksikielisten slangia voi ääritapauksessa olla melkein suomen ja ruotsin sekakieltä:

Nyt tulee veedäri. Tuleksä kattomaan Väder?

Suomenruotsin puhuma-alue ei ole maantieteellisesti yhtenäinen, ja siksi murre-erot ovat kasvaneet suuriksi erityisesti Pohjanmaan ja Etelä-Suomen ruotsalaismurteiden välillä. Usein Närpiön murre mainitaan esimerkkinä murteesta, jota Etelä-Suomen ruotsinkieliset vain vaivoin (jos ollenkaan) ymmärtävät.

Sadan vuoden ajan jatkuva puheenaihe on ollut suomenruotsin suhde riikinruotsiin. Keskustelun yksi huipennus oli vuonna 1917 Hugo Bergrothin kirja *Finlandssvenska*, jossa hän kävi taisteluun suomenruotsin epäruotsalaisia piirteitä vastaan. Nämä piirteet (kuten edellä mainitut) saivat nimekseen *finlandismer*, ja epäsuotavana pidettiin, että niitä tulee käyttöön siinä määrin, etteivät riikinruotsalaiset enää ymmärrä suomenruotsia. Jos näin kävisi, suomenruotsi ei enää olisi ruotsin murre, vaan oma ”uusi” kielensä. Leikkimielisesti suomenruotsia on Ruotsissa nimitetty muumiruotsiksi.

Ruotsin kieltä opetetaan ja tutkitaan samoissa kahdeksassa yliopistossa kuin suomeakin. Ruotsin kielen professoreita on viitisentoista. Merkittävät kielenaineskokoelmat on niin Kotimaisten kielten keskuksella kuin Svenska Litteratursällskapet i Finlandilla (SLS, perustettu 1885).

Ruotsin kielellä on vahva autonominen asema 1920-luvulla tehtyjen ratkaisujen ansiosta. On esimerkiksi Opetushallituksen ruotsinkielinen yksikkö, Porvoon hiippakunta, Uudenmaan prikaati (jonka komentokieli toki on suomi), Åbo Akademi ja Svenska Handelshögskolan. Suuri osa Suomen kulttuuri- ja organisaatioelämästä toimii erikseen suomen ja ruotsin kielellä: koulut, martat, urheiluliike, kirjailijat, tiedeakatemit, osakunnat, partiot, nuorisoliike, kansansivistysliike, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska Litteratursällskapet i Finland, maanviljelijät, kotiseutuliike, kauppakillat, Suomalainen Klubi ja Svenska Klubben jne.

Suomenruotsin käyttöalat ovat kuitenkin viime vuosikymmeninä merkittävästi supistuneet hallinnollisten muutosten takia. Toinen kotimainen kieli muuttui valinnaiseksi ylioppilaskirjoituksissa 2004. Seuraavana vuonna Yleisradio lopetti SVT Europa -kanavan välittämisen maksutta, ja kanava muuttui maksulliseksi 2007. Yleisradio lakkautti TV1:n Morgonnytt-ohjelman 2006, ja 2017 Yle Fem ja Yle Teema yhdistettiin (edelleen on silti kaksi radiokanavaa).

Syyttäjälaitos ja poliisi kokivat hallintoreformin 2007: ruotsinkieliset alueet liitettiin suomenkielisiin alueisiin. Käräjäoikeudet koottiin suurempiin tuomiopiireihin kiinnittämättä huomiota ruotsinkielisten vaatimuksiin saada oikeutta äidinkielellään, kuten ei poliisihallinnon eikä hälytyskeskusten uudistuksissakaan.

Vuonna 2009 kaksikielisten kuntien määrä supistui 43:sta 34:ään ja Sipoon lounaisosia liitettiin Helsinkiin piittaamatta paikallisten asukkaiden vastarinnasta. Vuoden 2017 sote-uudistus pyrkii suurempiin yksiköihin, mutta ei ole tarpeeksi ottanut huomioon vähemmistön kielellisiä oikeuksia esimerkiksi Vaasan keskussairaalan päivystysjärjestelyissä.

Vuonna 2016 Närpiö muuttui viimeisenä Manner-Suomen yksikielisesti ruotsinkielisenä kuntana kaksikieliseksi.

Vaikka Suomen kielilainsäädäntöä on vähemmistömyönteisyydeltään pidetty jopa maailman liberaaleimpana, sen viimeaikaisessa käytännön toteutuksessa on puutteita. Havainto koskee ruotsin lisäksi seuraavissa luvuissa käsiteltäviä kieliä.

Allardt, E. & C. Starck 1981. *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Helsingfors: Söderströms.

<http://www.sls.fi/> [Suomen ruotsinkielisen kirjallisuuden seura]

Berglund, S. & K. Duvold 2010, toim. *Europeisk mosaik. Nationella minoriteter som utmaning*. Helsingfors: Magma.

Höckerstedt, L. 2000. *Fuskfinnar eller östsvenskar? En debattbok om finlandssvenskhet*. Helsingfors: Söderströms.

Johansson, M. & R. Pyykkö 2005, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.

Liebkind, K., T. Moring & M. Tandefelt 2007, toim. *The Swedish-Speaking Finns. International Journal of the Sociology of Language* 187/188.

Lönnqvist, B. 1981. *Suomenruotsalaiset. Kansatieteellinen tutkielma kieliryhmästä*. Jyväskylä: Gummerus.

Modeen, T. 1977. *Finlandssvenskarnas nationella grundlagsskydd I*. Acta Academiae Aboensis A Humaniora 54:3. Åbo.

Reuter, M. 2014. *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkkriktighet*. Helsingfors: Scriptum.

Saari, M. 2005. Ruotsin kieli Suomessa. — Johansson & Pyykkö 2005, toim.

Saukkonen, P[asi]. 2013. *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.

Stenbäck, P. 2003. *Vision och verklighet. En handbok i överlevnad för Svenskfinland*. Helsingfors: Söderströms.

Tandefelt, M. 2003. *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/tank_om/

<http://oikeusministerio.fi/sv/index/kansalliskielistrategia.html>

<http://kaino.kotus.fi/fo/> [suomenruotsalaisten murteiden sanakirja]

<http://www.oikeusministerio.fi/sv/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1488177880456.html> [handlingsplan för nationalspråksstrategin]

Pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame

Yleisterminä ”saamen kieli” on harhaanjohtava, sillä saamen kieliä on yhdeksän. Terminä ”lappalainen” (ja ”lapin kieli”) ovat vanhentuneita, ja monet saamelaiset mieltävät ne loukkaaviksi.

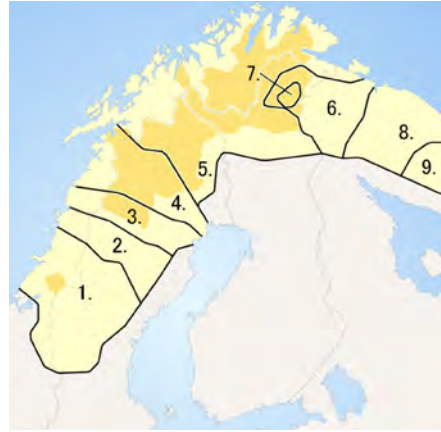

Saamen lippu.

Saamen kieliä puhuvat saamelaiset, pohjoissaameksi *sápmelaš*. Saamen kielet ovat *alkuperäiskieliä*, ja niiden puhujat polveutuvat ensimmäisistä tunnetuista asukkaista. Saamelaisia asui alkuaan myös Etelä-Suomessa; Espoon paikannimi *Nuukio* on alkuaan saamenkielinen. Saamelaiset ja Grönlannin inuiitit ovat Euroopan ainoat alkuperäiskansat.

Pohjoiskalotin neljän valtion

puhuma-alueen (*Sápmi*) yhdeksän saamelaiskieltä on esitetty kartalla:

Saamen kielet. 1 eteläsaame, 2 uumajansaame, 3 piitimensaame, 4 luulajansaame, 5 pohjoissaame, 6 koltansaame, 7 inarinsaame, 8 kiltininsaame, 9 turjansaame. (Kuva: Wikipedia)

Suomessa puhutaan **pohjoissaamea** (*sámegiella*), **inarinsaamea** (*sämmilaš*, *sámikiela*) ja **koltansaamea** (*sämmllaš*, *sää’mkiöll*). Saamen kielet ovat itämerensuomalaisten kielten lähimpiä sukulaisia. Saamen kielellä ja suomella on ollut yhteinen kantakieli. Kielet ovat erkaantuneet noin 3 500–3 000 vuotta sitten. Saamen kielet alkoivat erkaantua toisistaan 300–800 jaa.

Vuonna 2015 saamen ilmoitti Suomessa virallisesti äidinkielleeseen 2 000 henkilöä, pohjoissaamen 1 300,

inarinsaamen 300 ja koltansaamen 300. Vuoden 2016 virallinen luku on 1 969. Saamen puhujia kaikkineen Suomessa on ainakin 9 000, ja monella on muu ensikieli, lähinnä suomi. Käytännössä kaikki saamen puhujat ovat ainakin kaksikielisiä. Valtaosa saamelaisista asuu muualla kuin virallisella kotiseutualueellaan.

sápmi *s.* saamelainen, **sámi** (*g.sg.*) saamelainen, saamen, saamelais-; saame, saamen kieli'; lappi, Saamenmaa, Lapinmaa; (poro)saamelaisten elinolosuhteet (*pl.*)

sámáiduvvat *v.* saamelaistua^x

sámás *ad.* saameksi

sámástit *v.* puhua^x saamea

sámebárdni *s.* saamelaispoika, saamelaisnuorukainen, lapinpoika. **-biktasat** (*pl.*) *s.* saamelais-, lapinvaatteet (*pl.*). **-čie-gusčalbmi** *s.* lapinsilmäruoho. **-eanádat** *s.* saamelaisenemmistö. **-eanetlohku** *s.* saamelaisenemmistö. **-fáldi** *s.* lapinvouti. **-gáhku** *s.* lapinkakku, rieska (nostattamaton leipä). **-giel** *at.* saamenkielinen. **-giella** *s.* saame, saamen kieli'

sámeljeana(n), -tn-:m *s.* sammalikko. **-lavdnji** *s.* sammalturve^x. **-oaivi** *s.* pölkky-pää. **-ruvdorássi** *s.* sammalvarpio

sámeljáná *s.* saamelais-, lapinlapsi'. **-nieida** *s.* saamelais-, lapintyttö. **-nisu, -sso-:n ~ -nisson** *s.* saamelais-, lapinainen. **-politihkalaš** *a.* saamelaispoliittinen. **-politihkka** *s.* saamelaispolitiikka. **-searvi** *s.* saamelaisseura, saamelaisyhdistys. **-timoteija** *s.* pohjantähkiö. **-uvdna** *s.* takka (lapintalossa)

Saamelainen on henkilö, joka itse tai jonka vanhemmista tai isovanhemmista yksi on omaksunut saamen ensimmäisenä kielenään.

Pohjois-, inarin- ja koltansaamalla on kullakin oma kirjakielensä, eivätkä niiden puhujat ymmärrä toistensa kieltä kuin opettelemalla sitä vieraana kielenä. Koltansaame poikkeaa eniten kahdesta muusta. Seuraavat tekstit ovat nelikielisen Inarin kunnan internetesittelystä. Sisältö on seuraava: "Inarin kunta on Suomen suurin, pinta-alaltaan yli 17 000 km². Vesipinta-ala on yli 2 000 km², josta Inarijärven osuus on noin puolet. Tuhansien järvien ja saarten väliin mahtuu satoja tuntureita, jotka muovaavat maisemaa profiilillaan."

- Pohjoissaame: Anára gielda lea Suoma stuorámus, badjel 17 000 km². Čáhceviidodat lea badjel 2 000 km², mas Anárjávrrri oassi lea sullii bealli. Duháhiid jávrriid ja sulluid gaskii čáhket čuodit duoddarat, mat hábmejit duovdaga profiilla.
- Inarinsaame: Aanaar kieldâ lii Suomâ stuárráamus, paijeel 17 000 km². Čäcivijđodâh lii paijeel 2 000 km², mast Aanaarjávri uási lii suullân peeli. Tuháttij jaavrij já suollui kooskân šietti čyedeđ tuoddâreh, moh hámmejeđ profiilijnis enâduv.
- Koltansaame: Aanaar ká'dd lii

Sanakirjasta Sammallahti (1989).

Lää'ddjánnam šđõrmõs, pá'jjet
17 000 km². Čää'vu'vddoolâž lij pá'jjet
2 000 km², ko'st Aanarjää'ur vuässõs
lij nu'tt pie'll. Doohhti jääu'ri da
suõllui kõ'sk'ke šeä'tte čue'd tuõddâr,
kook tävva kue'stelm
luâđmie'lddsânji.

Saamen puhujia on Pohjolassa
yhteensä 75 000–100 000, joista
pohjoissaamea puhuu noin 75
prosenttia. Pohjoissaamea puhutaan
Suomen neljässä *kotiseutualueen*
kunnassa eli Enontekiöllä, Inarissa,
Sodankylässä sekä Utsjoella, joka on
maamme ainoa saamelais-
enemmistöinen kunta.

Saamen kotiseutualue.

Inarin- ja koltansaamen kotialuetta
on Inarin kunta, joka on Suomessa
ainoa nelikielinen kunta. Viralliset
ilmoitukset annetaan neljällä kielellä.

Inarinsaamea puhutaan vain Suomessa.
Kieli on ollut vakavasti uhanalainen.
Menestyksellisen kielipesätoiminnan
ansiosta pikkulasten kielitaitoa on
voitu edistää (Pasanen 2015). Tämä on
lisännyt nuorten kielenpuhujien
määrää. Nyt on jo inarinsaamenkielisiä
opettajia, lastenhoidon ammattilaisia,
toimittajia, pappeja ja virkamiehiä.

Kovia kokeneet koltansaamelaiset
asuivat Petsamon alueella. Sodan
jälkeen heidät asetettiin kaiken
omaisuutensa menettäneinä
Sevettijärven ja Nellimin seuduille. Nyt
heitä on 600.

Valtiovalta harjoitti ainakin
1970-luvulle saakka ankaraa
sulauttamis- ja suomalaistamis-
politiikkaa saamelaisia kohtaan. Tämä
ilmeni muun muassa lasten
sijoittamisessa suomenkielisiin
kouluihin ja asuntoloihin pois kotoa.
Suomalaisten asenteet saamelaisia (ja
romaneja) kohtaan ovat pitkään olleet
avoimen rasistisia – surullisena
esimerkkinä Pirkka-Pekka Peteliuksen
ja Aake Kallialan sketsihahmot.
Suomen valtiovalta on ollut paljon
nihkeämpi kuin muiden Pohjoismaiden
oikeuksien myöntämisessä
saamelaisille, esimerkiksi
alkuperäiskansojen ILO-sopimusta nro
169 ei ole ratifioitu. Sen tarkoitus on
taata alkuperäiskansalle samat

oikeudet ja mahdollisuudet kuin valtaväestöön kuuluvilla sekä korjata sulauttamispolitiikan kielteisiä vaikutuksia. ILO-169 on erityisen tärkeä siksi, että se käsittelee taloudellisia, maanomistus- ja kulttuurisuhteita. Usein suomalaiset ovat omineet saamelaiskulttuurin ominaispiirteitä kaupallisiin tarkoituksiin, erityisesti turismielinkeinossa.

Saamelaisaktivismin juliste.

Suomen valtio myöntää vähemmistökielten edistämiseen vain murto-osan siitä, mitä Ruotsi ja Norja myöntävät.

Suomessa saamen kielten asemaa on

pyritty turvaamaan vuoden 1992 alusta voimaan tulleella kielilailalla, josta laadittiin uudistettu versio vuonna 2003 (Saamen kielilaki 1086/2003). Otteita ensimmäisistä pykälistä:

Tämän lain tarkoituksena on osaltaan turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tässä laissa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimissa ja muussa viranomaisessa sekä julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Tavoitteena on, että saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota.

Toteutuksesta ei sanota paljoakaan. Vähäisen rahoituksen takia saamelaiset saavat yleensä vain käänös- ja tulkkipalveluja. Noin 10 prosenttia saamelaisalueen viranomaisista osaa palvella saameksi. Saamen kielten puhujien kielelliset oikeudet eivät toteudu.

Saamelaisilla on perustuslain nojalla omaa kieltä ja kulttuuria koskeva

itsehallinto, jota hoitaa Saamelaiskäräjät (*Sámediggi*). Saamen kielen edistäminen onkin yksi saamelaiskäräjien tärkeimmistä tehtävistä.

Saamelaisten kotiseutualueen kuntien pitää antaa saamen kieltä osaaville oppilaille opetusta pääosin saamen kielellä. Saamen kieli voi olla opetuskielenä niin perusopetuksessa, lukiossa kuin ammatillisessa koulutuksessakin. Kaikkia kolmea saamen kieltä käytetäänkin opetuskielinä, eniten pohjoissaamea. Kotiseutualueen ulkopuolella saamea ei käytetä opetuksen kielenä.

Vuonna 1978 Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoissaamelaiset sopivat yhteisestä ortografiasta. Tämä järjestelmä on otettu käyttöön. Inarinsaamen ortografia virallistettiin 1996. Koltansaamen ortografia valmistui 1972.

Saamen kielineuvostossa ovat edustettuina Suomen saamen kielet. Kielineuvoston tehtäviin kuuluu muun muassa ylläpitää ja kehittää Suomessa käytettäviä saamen kieliä, antaa ohjeita ja suosituksia kielen- ja nimistönhuoltoon ja terminologiaan liittyvissä asioissa, edistää kielen tutkimusta, jakaa tietoa saamen kielistä ja osallistua pohjoismaiseen

kieliyhteistyöhön. Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä toimii asiantuntijaelimenä saamen kielten lautakunta. Lautakunta antaa kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia.

Saamea on mahdollista opiskella lukiossa äidinkielen sekä vieraan kielen oppiaineena. Ylioppilastutkinnossa voi suorittaa äidinkielen tai vieraan kielen kokeen kaikissa saamen kielissä. Suurin osa opetuksesta on pohjoissaameksi. Muilta osin ylioppilastutkinto on suomenkielinen.

Ensimmäiset pohjoissaamen äidinkielenään kirjoittaneet valmistuivat vuonna 1994. Inarinsaamen on voinut kirjoittaa äidinkielenä vuodesta 1998 lähtien ja koltansaamen vuodesta 2005 lähtien. Saamenkielisen opetuksen piirissä on Suomessa viitisensataa oppilasta, joista 150:tä opetetaan saameksi.

Pohjois- ja inarinsaamea voi opiskella pääaineena Oulun yliopistossa, jonka Giellagas-instituutti on tärkein saamea opettava taho Suomessa. Koltansaamesta voi suorittaa aineopinnot. Instituutissa on ollut saamen kielen ja saamelaiskulttuurin professorin virka vuodesta 1977. Norjan Koutokeinon

(pohjoissaameksi *Guovdageaidnu*) perustettiin vuonna 1989 Saamelainen korkeakoulu (pohjoissaameksi *Sámi allaskuvla*). Pohjoismaainen saamelaisinstituutti (*Sámi Instituhtta*) on yhdistetty Saamelaiseen korkeakouluun vuonna 2005.

Giellagas-instituutin julkaisuja.

Sivuaineena saamentutkimusta voi opiskella Helsingin yliopistossa sekä Lapin yliopistossa.

Norja, Ruotsi ja Suomi myös valmistelevat pohjoismaista saamelaissopimusta, jonka tarkoituksena on vahvistaa ja lujittaa saamelaisten oikeuksia. Tavoitteena mainitaan, että saamelaiset voisivat säilyttää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan, elinkeinojaan ja yhteiskuntaelämäänsä ja säilyä omaleimaisena alkuperäiskansana.

Saamen kielten nykyvaikeuksia ovat

käyttöalojen menetykset, koska kieliä käytetään vain rajoitetusti esimerkiksi lainsäädännössä ja yleensä viranomaisteksteissä ja hallinnossa. Vuonna 2007 enää 26 prosenttia saamelaisista puhui saamea ensimmäisenä kielenään. Kaikki saamen kielet ovat uhanalaisia, pienimmät saamen kielet erittäin uhanalaisia.

Seurujärvi-Kari (2016) on monipuolinen esitys saamelaisuuden luonteesta, saamelaisten nykytilanteesta ja saamen kielistä.

Aikio, M. 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä*. Helsinki: SKS.

Daher, O., L. Hannikainen & K. Heikinheimo-Pérez 2016, toim. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Helsinki: Minority Rights Group Finland.

Johansson, M. & R. Pyykkö 2005, toim. *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.

Lehtiranta, J. & I. Seurujärvi-Kari 1991. *Saamelaiset*. — J. Laakso, toim. *Uralilaiset kansat*. Helsinki: WSOY.

Pasanen, A. 2015. *Kuávsvui ja peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Helsinki: Uralica Helsingiensia 9.

Sammallahti, P. 1989. *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji Oy.

Seurujärvi-Kari, I. 2000, toim. *Beaivi mándt. Saamelaisten juuret ja nykyaika*. Helsinki: SKS.

Seurujärvi-Kari, I. 2005. *Saamen kieli ja saamelaisten kielelliset oikeudet 2000-luvulla*. — Johansson & Pyykkö 2005, toim.

Seurujärvi-Kari, I. 2016. Sámi as an Indigenous people and the Future of Sáminess. — Daher et al. 2016, toim.

<http://www.kotus.fi/kielitieto/kielet/saame>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Saamelaiskielet>

<http://www.samediggi.fi> [Saamelaiskäräjät]

<http://www oulu.fi/giellagasinstituutti/>

[http://www.finlex.fi/fi/laki/jantasa/2003/20031086?search\[type\]=pika&search\[pika\]=saamen%20kielilaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/jantasa/2003/20031086?search[type]=pika&search[pika]=saamen%20kielilaki)

<http://www.samimuseum.fi/anaras/index.html>
[inarinsaamelaiset]

<http://www.saaminuett.fi/> [koltansaamelaiset]

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=69&lang=finnish
[Saamen kielineuvosto]

Suomalainen viittomakieli ja suomenruotsalainen viittomakieli

Koska joka yhteisössä on ihmisiä, jotka eivät kuule, he tarvitsevat sopivia viestimistapoja eli viittomakieliä. Jos kuulosta on apua puheen ymmärtämisessä, henkilö on *huonokuuloinen*. Jos kuulosta ei ole hyötyä, hän on *kuuro*. Kuuroutua voi eri syistä missä tahansa elämän vaiheessa. Henkilö voi olla *syntymäkuuro*, tai jos pieni lapsi menettää kuulonsa ennen puhekielen omaksumista, hän on *varhaiskuuro*.

Kuurot olivat aina 1960-luvulle raskaasti syrjittyjä, eikä kuurouden luonnetta tai sen sosiaalisia seurauksia ymmärretty. Tällä *oralismin* kaudella kuuroja yritettiin väkisin opettaa puhumaan maan valtakieltä. Viime vuosikymmeninä tilanne ja tietämys ovat kohentuneet.

Suomen viittomakielten keskeisin muoto luonnollisena kielenä on **suomalainen viittomakieli** (SVK). Tätä syntymäkuurot ovat käyttäneet pitkään, usein ensikielensä, jos ovat

saaneet mahdollisuuden sen omaksumiseen. Moni kuuro on oppinut viittomakielen myöhemmin elämässään.

SVK:n alku sijoittuu 1850-luvulle. Silloin suomalainen Carl Oscar Malm palasi Suomeen opiskeltuaan 10 vuotta Ruotsin kuurojen Manilla-koulussa. Hän perusti Porvoon kuurojen koulun 1846 ja otti siellä käyttöön Ruotsin viittomakielen. SVK:n vanhoista viittomista kolmannes on samoja kuin Ruotsin viittomakielessä. Silti erot ovat niin suuret, että kyse on eri kielistä.

Varsinaista viittomakieltä käyttää 5 000 kuuroa tai huonokuuloista (promille väestöstä) ja 8 000 kuulevaa. Kuurous voi periytyä, mutta 90 prosenttia syntymäkuuroista syntyy kuuleville vanhemmille. Yli 90 prosentilla kuuroista vanhemmista on kuulevat lapset. Vuonna 2014 suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen on väestötietojärjestelmään ilmoittanut äidinkielekseen yli 500 henkilöä.

Syntymäkuuron luonteva ensikieli on viittomakieli. Syntymäkuurolle olisi paradoksaalisesti paras syntyä kuuroille vanhemmille, jotka viestivät hänelle viittomakielellä. Näin hän olisi alusta asti viittomakielisessä yhteisössä. Useimmat syntymäkuurot

syntyvät kuitenkin kuuleville vanhemmille, jotka eivät hallitse viittomakieltä. Tämä onkin syntymäkuuron toinen ongelma.

Nykyisin kuurot haluavat korostaa viittomakielisyyttään. He määrittelevät itsensä kieli- ja kulttuuri- vähemmistöksi, etnisiiteetiksi, **viittomakielisiksi** (engl. *Sign Language people*). Viittomakieliset käyttävätkin toisinaan ilmaisua kuurojen oma maailma.

Suomalaisesta viittomakielestä on toissijainen viittomisen muoto, **viitottu suomi**. Monet perusviittomat ovat samat kuin SVK:ssa, mutta viittominen noudattaa paljolti suomen kielen rakennetta. Puhuva, joka on oppinut jonkin verran viitottua suomea, ei yleensä ymmärrä SVK:ta. Käytännössä ne muodostavat liukumon. Viittomakielen statuksen ja tietämyksen tason alettua nousta 1970-luvulta alkaen yhä useammat syntymäkuurojen kuulevat vanhemmat ovat opetelleet viittomakieltä.

Suomen toinen viittomakieli on **suomenruotsalainen viittomakieli** (SRVK). Sekin sai alkunsa C. O. Malmin toiminnan ansiosta. Sen käyttäjiä on tällä hetkellä noin 200 (joista runsaat 100 kuuroa), ja heistä suurin osa on yli 55-vuotiaita. Unescon kriteerein SRVK

on vakavasti uhanalainen, erityisesti kun Porvoossa sijainnut ainoa suomenruotsalainen kuurojenkoulu lakkautettiin vuonna 1993. SRVK eroaa nykyään selvästi sekä suomalaisesta että ruotsalaisesta viittomakielestä ja on siten sekin oma kielensä.

Kuurojen joukossa oman ryhmänsä muodostavat *kuurosokeat*. Yksi heidän viestintäkeinoistaan on kosketukseen perustuva eli taktiilinen kädestä käteen -viittominen. Suomessa on 850 kuulonäkövammaista.

Vuonna 1905 perustettu Kuurojen Liitto ry toimii niin kuurojen edunvalvonnassa kuin nykyään viittomakielten sanakirjatyössä. Kuurojen Liiton puheenjohtajista kaksi, Liisa Kauppinen ja Markku Jokinen, ovat edenneet Kuurojen Maailmanliiton (World Federation of the Deaf) presidenteiksi.

Kuurojen Liitto julkaisi vuonna 1973
Viittomakielen kuvasanakirjan:

VIITSIA ²⁾
kielteisenä:
OLLA VIITSIMÄTTÄ,
"EN VIITSI"

VIITTOA

VIIVAIN,
VIIVOTIN

VIKA
(nenännipukan edessä
ruuvaamisliike)

VILJA
(myös yhdysviittomana:
Vilja + Kasvaa ²⁾)

VILKAS

VILLA
(keritsemisliike)

VILUSTUA
usein etuliitteenä viittoma
Kylmä

VIOLETTI □

1970-luvulla alettiin oivaltaa, että viittomakieletkin ovat luonnollisia kieliä ja niitä on useita. Vuonna 1982 Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksessa alkoi Suomen ensimmäinen viittomakielen tutkimusprojekti. Sen päätulos oli Terhi Rissasen kirja *Viittomakielen perusrakenne* 1985. Tutkimus on vilkastunut huomattavasti. Viittomakielistä ovat Jyväskylän yliopistossa väitelleet Ritva Takkinen 2002, Bertold Fuchs 2004, Tommi Jantunen 2008 ja Maartje De Meulder 2016, Helsingin yliopistossa Päivi Rainò 2004 ja Karin Hoyer 2012.

Jyväskylän yliopistoon perustettiin vuonna 2010 Viittomakielen keskus. Siellä on myös vuonna 2004 perustettu Suomen ainoa viittomakielen professorin virka.

Vuonna 1998 ilmestyi *Suomalaisen viittomakielen perussanakirja* ja sen pohjalta syntynyt *Suvi, Suomen viittomakielten verkkosanakirja*. Suomalaisen viittomakielen Suvi-palvelu avattiin vuonna 2003 ja 2013 aineisto siirrettiin uudelle julkaisualustalle. Suomenruotsalaisen viittomakielen sivusto aukaistiin vuonna 2015. Korpus- ja SignWiki-hankkeen (2013–2015) tulokset ovat nyt verkossa (<http://finsl.signwiki.org/>).

Oivallus, että viittomakieli on

luonnollinen kieli, johti myös kielipoliittiseen toimintaan. Valtiovallalle on tehty useita esityksiä viittomakielen aseman kohentamiseksi. Sana *viittomakieli* saatiin mukaan vuoden 1983 peruskoululakiin. Vuonna 1991 viittomakieli säädettiin peruskouluasetuksessa äidinkielen oppiaineeksi. 1995 viittomakieli lisättiin hallitusmuodon perusoikeussäädöksiin, samoin vuoden 2000 perustuslakiin (§ 17). Suomi oli toinen maa, joka tunnusti viittomakielen perustuslaissaan. Vuoden 1998 perusopetuslaissa säädettiin, että viittomakieli voi olla myös koulun opetuskielensä.

Viittomakielilaki (359/2015) astui voimaan 1.5.2015. Laki edistää viittomakielisten mahdollisuuksia käyttää ja saada tietoa omalla kielellään sekä parantaa viranomaisten tietoisuutta Suomen viittomakielistä. Tarkemmat säännökset viittomakielisten oikeuksista pysyvät edelleen eri hallinnonalojen lainsäädännössä.

Kotimaisten kielten keskuksessa (Kotus) toimii asiantuntijaelimenä viittomakielten lautakunta, jonka tehtävänä on antaa suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttöä koskevia periaatteellisia tai

					
[u-c1234] ^o NAINEN	b-1234 ^{oo} RUSKEA	u+1234 [^] TASA- ARVO	b-1234 [^] BALETTI	u [^] c1234 ^{^o} TULPPAANI	
					
b-1234 ^o EUROOPPA	b-1234. ^o EETTINEN				
					
n-1+ VEITSI	l+1+ LAUANTAI	u+1+ VIDEOIDA	u+1 [^] KASTELLA- KUKKIA	u [^] c1 [^] TEE	n-1 [^] MINÄ
					
n-1 ^o YKSI- KAPPALE (KM2)	n-1 ^{oo} EI-VOI	n-1+ ^o HULLU	u+1 ^{oo} ELÄKE (KM1)	u+1 ^o TUTTU	u ^o 1 ^o LIHA
					
l+1 ^{oo} KAKKU	l+1 ^o LIPPU (KM1)	u [^] c1 ^o AVAIN			
					
u [^] c4+ INTIIMI	n-4+ KUNNIOIT- TAA	n-4 ^o KUIUSI- KAPPALETTA (KM2)	n-4 ^{oo} SERKKU	l+4v+ LENTO- KONE	u+8 [^] JEESUS

Osa suomalaisen viittomakielen käsimuodoista Takkisen (2002) mukaan.

Kuurojen Liiton Valkea talo Helsingin Pohjois-Haagassa (kuva: WikiMedia Commons).

yleisluonteisia suosituksia. Viittomakielten huolto ja sanakirjatyo siirrettiin vuonna 2012 Kotuksesta Kuurojen Liittoon.

1980-luvulta alkaen kuurojen yhteisöä on ravistellut keskustelu sisäkorvaistutteista. Istute on sähköinen kuulokoje, joka on tarkoitettu henkilöille, joilla on vaikea kuulovamma. Laite mahdollistaa ääniaistimukset ja kommunikoinnin puhekielellä kuulonvaraisesti. Ensimmäiset istutteet asennettiin Suomessa lapsille 1990-luvulla.

Syntymäkuuroista 90 prosenttia saa istutteen. Istutteet ovat vähentäneet viittomakieltä käyttävien kuurojen määrää merkittävästi. Kuurojen erityiskoulut kärsivät oppilaspulasta. Laite ei kuitenkaan tee käyttäjästä

normaalikuuloista. Parhaiden tulosten saavuttamiseksi henkilön täytyy olla mahdollisimman nuori istutteen asentamisajankohtana, jolloin lapsi ei vielä kykene tekemään itsenäistä päätöstä asiasta. Tehokkaimmin istutteet auttavat niitä, jotka ovat menettäneet kuulonsa vasta sen jälkeen, kun ovat omaksuneet puhekielen.

Toisaalta moni on ollut tyytyväinen sisäkorvaistutteseensa. Myös monet kuurojen lasten kuulevat vanhemmat ja sukulaiset ovat olleet tyytyväisiä, kun pystyvät kommunikoimaan kuuron lapsen kanssa omalla äidinkielellään.

Hoyer, K., M. Londen & J.-O. Östman 2006. *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv*. Helsingfors universitet: Nordica.

Jantunen, T. 2003. *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. Helsinki: Finn Lectura.

Malm, A. 2000. *Viittomakieliset Suomessa*. Helsinki: Finn Lectura.

Rissanen, T. 1985. *Viittomakielen perusrakenne*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 12. Helsinki.

Salmi, E. & M. Laakso 2005. *Maahan lämpimään – Suomen viittomakielisten historia*. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: Libris Oy.

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Helsinki: Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 60. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 158.

Takkinen, R. 2002. *Käsimuotojen salat. Viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2–7 vuoden iässä*. Kuurojen Liitto ry, Helsinki: Deaf Studies 1.

Takkinen, R., T. Jantunen & O. Ahonen 2015. Finnish Sign Language. — B. J. Jepsen, G. De Clerk, S. L. Kiingi & W. B. McGregor, toim. *Sign Languages of the World*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Viittomakielen kuvasanakirja 1973. Kuurojen Liitto r.y.

<http://suvi.viittomat.net/>

https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kieliet/oppiaineet_ks/viittomakieli

<http://www.kuurojenliitto.fi/fi/viittomakielet/viittomakielet-ja-viittomakieliset#.WONVN44lFQY>

https://www.kotus.fi/kielitieto/kieliet/suomen_v_iittomakielet

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150359?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=viittomakielilaki>

Romanikieli

Suomen **romanikieli** kuuluu romanikielen eurooppalaisten murteiden pohjoiseen ryhmään. Romaneja tuli Saksaan 1400-luvulla ja Ruotsiin (Suomi mukaan luettuna) jo 1500-luvulla. Alun perin romanit lähtivät liikkeelle Intiasta ensimmäisen vuosituhannen alussa. On ironista ja traagista, että natsien ihannoimat ”arjalaiset piirteet” palautuvat juuri romaneihin, joista puolet (ehkä 500 000) menehtyi holokaustissa.

Romanikieltä on siis Suomessa puhuttu jo 500 vuotta. Suomen romanien itsestään käyttämä nimitys on *kaalo* (monikkomuoto *kaale*). Suomen kielessä sanaa *mustalainen* käytettiin vielä 1990-luvulla, mutta lisääntynyt valveutuneisuus ja lainsäädäntö ovat sysänneet sen syrjään sanan *romani* hyväksi.

Romanikieli toimi pitkään romaniväestön keskinäisen viestinnän välineenä. Romanit kokivat sen melkein ainoaksi omaisuudekseen. Siksi siitä tuli salakieli, jota ei haluttu paljastaa ulkopuolisille. Kiperissä tilanteissa oli hyötyäkin siitä, että ympäristön valkolaiset eivät ymmärtäneet kieltä. Romani on aina

ollut arkitilanteiden kielimuoto.

Suomessa on noin 12 000 romania. Kolmisen tuhatta Suomen romaneista asuu Ruotsissa. Monet ovat kaksikielisiä, ja suomi on pääkieli, ja monet osaavat ruotsiakin. Vuonna 2009 julkaistun selvityksen mukaan romaneista 30 prosenttia käyttää romanikieltä mutta vain toisinaan. Kielen asema alkoi heiketä sotien jälkeen, kun yhteiskunnan sopeuttamispaineet lisääntyivät ja toisaalta suuri osa romanien perinteisistä ammateista katosi.

Romanikielen ääntämys ja syntaksi ovat suomalaistuneet kielikontaktien takia, ja kielessä on runsaasti käännöslainoja. Perussanojen lukumäärä on suppeahko, noin 2 500. Ruotsin vaikutus romanin vanhaan keskeiseen sanastoon on ollut vahva. Esimerkiksi ruotsin *kväll* ’ilta’ on *kvella* ja *vänta* ’odottaa’ on *ventavaa*.

Kaksi romanimestä 1960-luvun Suomesta (kuva: Ismo Hölttö).

Romanin kirjallinen viljely alkoi myöhään. Vuoteen 2007 mennessä romanikielisiä teoksia oli Suomessa painettu 13 kappaletta, yhteensä runsaat 2 000 sivua. Ensimmäinen oli vuonna 1939 ilmestynyt hengellisten laulujen laulukirja. Puolet teoksista liittyi romanin opiskeluun. Tuotteliain kirjoittaja on ollut Viljo Koivisto, itse romani, joka on laatinut useita oppikirjoja ja Suomi-romani-sanakirjan vuonna 2001. Pertti

Valtonen, Viljo Koivisto ja Henry Hedman ovat kukin suomentaneet evankeliumin (Markuksen, Johanneksen ja Luukkaan). Muutama kaunokirjallinenkin teos on ilmestynyt. Romano Missio ry:n lehti *Romano Boodos* (Suomen romanilehti, perustettu 1970) tiedottaa ja totuttaa yhteisöä mielipiteittensä kirjalliseen ilmaisemiseen, samoin Elämä ja Valo ry:n lehti *Elämä ja Valo*.

Romano Boodos – Suomen romanilehti.

Romanin kirjallinen viljely on hankalaa kieliyhteisön hajanaisuuden ja laajasti omaksutun yleiskielisen

standardin puuttumisen takia. Viime aikoina se on kuitenkin vakiintunut. Kirjallinenkin ilmaisu on tärkeää romani-identiteetin tukemiseksi, kielen pelastamiseksi ja sen arvostuksen kohottamiseksi ja käyttöalojen laajentamiseksi, opetuksen, oppimateriaalien ja romanien opetuksen tason nostamiseksi ja monipuolistamiseksi sekä yleisen lingvistisen tietämyksen lisäämiseksi.

Romanikielen opetus romaneille käynnistyi 1970-luvulla. Peruskouluopetusta aloiteltiin 1980-luvulla, laajimmin Helsingissä ja Espoossa. 1990-luvun loppupuolella 1 700 romanilapsesta noin 250 sai vuosittain romanikielen opetusta kymmenellä paikkakunnalla. 2000-luvulla romanikielen opetus on kuitenkin taantunut.

Seuraavassa on ote romaninkielisestä tervehdyspuheesta (Tuula Åkerlund, *Romano Boodos* 3/2015) lukion alkaessa vuonna 2015 käännöksineen:

- Tšiňko diives saare sikjiboskiire ta saste aaven aro gymnasia. Me som N.N. ta me aaňňaa tumengo iego klassosko sikjiboskiiri. Rakkaven kutti tumenna kokarena, soske tumen kamjate te aaven aro dai skoola ta sar tumengo niijal hin džeelo.

- Hyvää päivää, kaikki opiskelijat, ja tervetuloa lukioon. Olen N. N. ja oman luokkanne opettaja. Kertokaa meille vähän itsestänne, miksi halusitte tulla tähän kouluun ja miten kesä meni.

Helsingin yliopistossa on vuodesta 2012 ollut mahdollista suorittaa romanikielen ja kulttuurin opintokokonaisuus (60 op).

Suomen romanien kieltä on tutkittu 1900-luvun alusta. Jo 1901 Arthur Thesleff julkaisi merkittävän romanin sanakirjan. Vuonna 1961 Raino Vehmas väitteli Turun yliopistossa tohtoriksi aiheesta Suomen romaaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen. 1960-luvulla Pertti Valtonen kirjoitti gradunsa romanin indoarjalaisista sanoista ja lisensiaatintutkimuksensa romanin historiallisesta kehityksestä. Vuonna 2007 ilmestyi Kimmo Granqvistin laaja monografia romanin äänne- ja muotorakenteesta. Panu Pulman toimittama Suomen romanien historia vuodelta 2012 on laaja katsaus koko aihepiiriin. 2000-luvulla Pia Brandt-Taskinen ja Helena Pirttisaari ovat laatineet Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen gradunsa romanin muoto- ja lauseopista.

romani romano *m.* {romanesko, romanc, romanengo}, roma(n)seel *m.* {roma(n)seelesko, roma(n)seele, roma(n)seelengo}

romanikieli romano tšimb

romanikielinen romano tšimbakiiro

romanikulttuuri romano kulttuures

romanilaisittain romanes, roma(n)seel

romanimies rom *m.* {rommesko, roma, rommengo}

romaninainen romni *f.* {romjako ~ romanijako, romja ~ romnijako, romjengo ~ romnijengo}

Sanakirjasta Koivisto (2001).

Suomen perustuslain (731/1999) pykälän 17 kolmas momentti kuuluu:

- Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa

kieltään ja kulttuuriaan.

Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla.

Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Romanikieltä puhuvien kielelliset oikeudet ovat siis heikommalla kuin saamelaisten ja viittomakielisten. Romanit rinnastuvat oikeastaan ”muihin ryhmiin”.

Valtioneuvoston alainen Romaniasiain neuvottelukunta (RONK, perustettu 1956) kehittää romanien ja viranomaisten välistä yhteistyötä sekä edistää syrjinnänvastaista työtä ja yhdenvertaisuutta. RONK on yksi pääministeri Juha Sipilän hallituksen kärkihankkeista. Poliitikot ovat 1990-luvulta osoittaneet jonkin verran kiinnostusta vähemmistökielten aseman parantamiseen. Radio Suomi on lähettänyt vuodesta 1995 alkaen pari kertaa viikossa uutisohjelmaa Romano Mirits 15 minuuttia kerrallaan. Ensimmäinen romaninkielinen jumalanpalvelus järjestettiin Turun Maarian kirkossa 1995. Viranomaismateriaalia romaniksi on edelleen erittäin vähän.

Kotimaisten kielten keskuksessa (Kotus) toimii asiantuntijaelimenä romanikielen lautakunta, jonka tehtävänä on antaa romanikielen käyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia.

Romanin uhanalaisuuden vähentämiseksi toimi vuosina 2005–2008 Elämä ja Valo ry:n hallinnoima romanikielen elvytysprojekti. Tavoitteena oli elvyttää romanikieltä ja lisätä romaniväestön halua käyttää kieltään arjessa ja vaikuttaa myönteisesti kieliasenteisiin.

Vaikka romanien yhteiskunnallinen asema on kohentunut viime vuosikymmeninä, he ovat edelleen heikommassa sosioekonomisessa asemassa kuin muut suomalaiset. Romaniväestön asema on vaikea myös työmarkkinoilla siitä huolimatta, että heidän koulutustasonsa on parantunut aikuiskoulutuksen ansiosta. Romani on erittäin uhanalainen, koska romanivanhemmat eivät enää siirrä sitä eteenpäin lapsilleen kuin poikkeustapauksissa.

Åkerlund (2016) esittelee Suomen romanien kulttuuria ja romanikielen nykytilannetta.

Daher, O., L. Hannikainen & K. Heikinheimo-Pérez 2016, toim. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Helsinki: Minority Rights Group Finland.

Granqvist, K. 2007. *Suomen romanin äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 36.

Granqvist, K. 2012. *Romanikielen historia Suomessa*. — Pulma 2012, toim.

Hedman, H. 1996. *Sar me sijjavaa romanes*. Jyväskylä: Opetushallitus.

Koivisto, V. 2001. *Suomi–romani–sanakirja. Finitiko–romano laavesko liin*. SKST 811, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 117. Helsinki: SKS ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Leiwo, M. 1991. Suomen romanikielen vaiheista. — Nyholm 1991, toim.

Nyholm, L. 1991, toim. *Kielet kohtaavat*. Meddelanden B:14. Helsinki: Helsingfors universitet, Nordica.

Pulma, P. 2012, toim. *Suomen romanien historia*. Helsinki: SKS.

Romanikielen kielipoliittinen ohjelma. 2009. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156.

Vehmas, R. 1959. *Suomen romaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja B:81.

Åkerlund, T. 1991. Romanikieli. — Nyholm 1991, toim.

Åkerlund, T. 2016. *Roma in Society – We are Different*. — Daher et al. 2016, toim.

https://www.kotus.fi/kielitieto/kielet/suomen_romanikieli

Tataarin kieli

Suomeen sijoitetuissa venäläisissä joukko-osastoissa oli jo 1830-luvulla Volgan-Uralin alueelta tulleita turkinsukuisia tataareja. Osa heistä palveli muun muassa Suomenlinnan sekä Ahvenanmaan Bomarsundin linnoitustöissä. Suomeen. Nämä ensimmäiset tataarit joko kuolivat tai palasivat Venäjälle. 1870-luvulla Helsingissä asui jo pysyvästi tataareja.

1870-luvulla alkoi uusi muuttoliike. Nižnij Novgorodin tataarikylstä alkoi saapua tataarikauppiaita ensin Pietariin ja sitten Suomeen. Pian tataarilaisia kulku- ja torikauppiaita oli koko Etelä-Suomessa. Koska maanomistussuhteet olivat heikentyneet, lähtijät olivat usein maanviljelijöitä. Tataareja tuli Suomeen vuoden 1917 jälkeenkin (jolloin raja oli suljettu) aina vuoteen 1925. Yksittäisiä perheitä tuli vielä 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa. Myöhemmin tulleet vahvistivat aiemmin tulleiden tataarinkielistä identiteettiä. Kulkukauppa muuttui hiljalleen liikkeenpidoksi. Monet tataarit toimivat kauppiaina ja myivät turkkilaisia, huopia, kankaita ja myöhemmin mattoja.

Tataarit ovat vakaa etninen,

uskonnollinen, kulttuurinen ja kielellinenkin yhteisö. Se on hyvin integroitunut. Tataarien vuonna 1935 perustettu yhdistys on nimeltään *Finlandiya Türkleri Birligi*, Suomen Turkkiilaisten Seura. Sen säännöissä ei mainita tataarin kieltä.

Suomen Turkkiilaisten Seuran logo.

Uskonnonvapauslain myötä perustettiin 1925 Suomen Muhamettilainen Seurakunta (vuodesta 1963 Suomen Islam-seurakunta). Tampereen itsenäinen seurakunta perustettiin 1943. Seurakuntien yhteinen jäsenmäärä oli vuonna 1990 yli 800. Sotien jälkeen tataarien ammattirakenne on kolutuksen myötä eriytynyt kuten muuallakin yhteiskunnassa.

Suomen tataarien kieli eli **tataari** (*tatar tele, tatarça*) on Kazanin tataarin miššärimurre, joka kuuluu turkkilaiskielten luoteis- eli kiptšakkilaiseen haaraan. Sen puhuma-alueisiin Venäjällä kuuluvat

muun muassa Mordva, Tatarstan, Nižnij Novgorod, Tšuvassia, Baškortostan, Samara ja Volgograd. Tataarin puhujia on maailmassa kaikkiaan seitsemän miljoonaa. Turkki- ja tatarilaisten kielten oguz-haaraan kuuluvat muun muassa turkki, azeri ja turkmeeni.

Suomen tataariyhteisön koko on tänään vajaa 700 henkilöä. Kieli on aina ollut kotikieli ja sukulaisten välisen kanssakäymisen kieli. Sitä on käytetty paljon myös yhdistystoiminnassa. Yleiseen tai viralliseen tunnustamiseen ei ole koskaan tähdätty.

Puhekielessä on paljon sukupolvien välistä vaihtelua, erityisesti ääntämyksessä. Vanhimmilla oli venäjän fonetiikan vaikutusta, nuoremmilla suomen. Erityisesti sanasto on vaikutuksille altis. Suomen konsonanttijärjestelmä on yksinkertainen, ja tämä on tasoittanut tataaria, esimerkiksi foneemit /b d g z/ ovat menettäneet sointinsa: /p t k s/.

Tataaria on Suomessa kirjoitettu kahdella tavalla, mikä on vaikeuttanut kirjoitetun kielen omaksumista, ensin arabialaisin ja sitten latinalaisin kirjaimin. 1950-luvulla otettiin käyttöön latinalainen aakkosto.

Tataarin opetusta järjestettiin lapsille jo 1920-luvulla. Turkki- ja tatarilainen kansakoulu toimi Helsingissä vuosina 1948–1969 neliluokkaisena kansakouluna. Opetus oli suomeksi ja tataariksi. 1960-luvun lopussa opetettiin ajoittain tataarin sijasta turkkia. Vuonna 1969 tämä länsimaiden ainoa tataarinkielinen koulu lakkautettiin oppilaspulan vuoksi. Oppilaat siirtyivät suomenkieliseen koulutukseen. Seurakunta järjesti edelleen tataarin opetusta.

Suomessa julkaistu tataarinkielinen kirjallisuus on vuodesta 1925 alkaen runsasta: muistelmia, elämäkertoja, historiiikkeja, kertomuksia, runoja, draamoja, uskonnollista kirjallisuutta, lastenkirjoja, laulukirjoja. Vuodesta 1935 alkaen on julkaistu useita tataarin oppikirjoja kouluopetuksen tarpeisiin. Suomen Turkki- ja tatarilaisten Seura on vuodesta 1948 epäsystemaattisesti julkaissut tiedotuslehtiä. Suomen Islam-seurakunta on vuodesta 1949 lähtien ja edelleen julkaissut tataarinkielistä uutislehteä *Mähällä Habärläre*, joka ilmestyy satunnaisesti kerran tai kaksi vuodessa. Seuraavassa on ote (käännöksineen) äidinkielen opettaja Hamide Çaydamın kirjoituksesta vuodelta 2016:

- Ağımdağı yıldı küp yañalıklar buldı. Alarnıñ kübesen bez sezgä

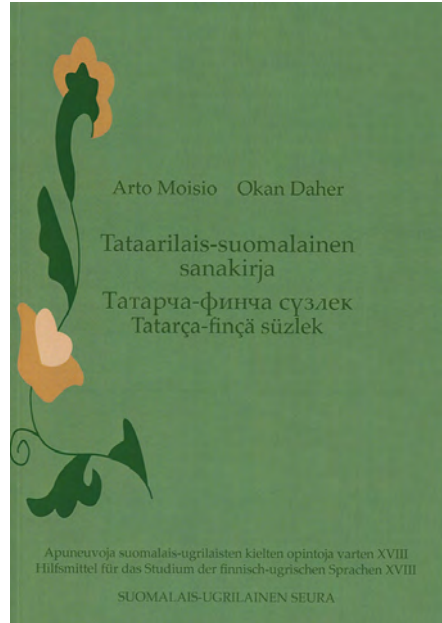
jurnalıbizniñ bitlärendä citkerergä tırışabız. Yañalıklar arasında berničä mäşälä jurnalıbizniñ tomişına kagılğanga kürä alar turında ayırım söylise kilä. (*Mähallä Habärläre* 2/2016, s. 1)

• Nyt kuluvana vuotena oli paljon uutisia. Yritämme suurimman osan niistä välittää teille lehemme sivuilla. Uutisten joukossa on muutamia lehemme sisältöön liittyviä, joista haluamme kertoa teille erikseen.

Harry Halén, Okan Daher ja Feride Nisametdin ovat kuvanneet Suomessa puhutun ja kirjoitetun tataarin piirteitä. Moisis & Daher (2016) ovat julkaisseet kazanintataariin perustuvan tataarilais-suomalaisen sanakirjan, joka myös johdattaa suomentataarin sanastoon. Daher (2016) kuvaa Suomen tataarien kulttuuria, historiaa ja integraatiota.

Vuoden 2016 kielitilastossa 189 henkeä oli virallisesti ilmoittanut tataarin äidinkielekseen. 1960-luvulla suomalaisia tataareja painostettiin (yleis)turkkilaisuuden suuntaan. Viime vuosikymmeninä mišääri-identiteetti on vahvistunut. Monikielisyys on yleistä, erityisesti tataari + suomi ja tataari + ruotsi. Avioliittojen myötä on saatu vaikutteita myös Kazanin tataarista. 1960-luvun lopulla alettiin

luoda kulttuuriyhteyksiä Kazaniin ja muuallekin. Kiinnostus tataarin kieltä ja kirjallisuutta sekä mišääritataaria kohtaan kasvoi.

Tataarilais-suomalainen sanakirja (Moisis & Daher 2016).

Bedretdin, K. 2011, toim. *Tugan tel — Kirjoituksia Suomen tataareista*. Helsinki: Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 39.

Daher, O. 1991. Suomentataarien jälkeläinen. — Nyholm 1991, toim.

Daher, O. 2011. Suomen tataarin oikeinkirjoitusperinteet. — Bedretdin 2011, toim.

Daher, O. 2016. Tatar Minority – Fully Integrated into Society. — Daher et al. 2016, toim.

Daher, O., L. Hannikainen & K. Heikinheimo-Pérez 2016, toim. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Helsinki: Minority Rights Group Finland.

Halén, H. 1991. Suomen tataarivähemmistön kielellisestä sopeutumisesta. — Nyholm 1991, toim.

Halén, H. 1999. Suomen tataarit. — Löytönen & Kolbe 1999, toim. ja Bedretdin 2011, toim.

Leitzinger, A. 2011. Suomen tataarit. — Löytönen & Kolbe 1999, toim. ja Bedretdin 2011, toim.

Löytönen, M. & L. Kolbe 1999, toim. *Suomi – Maa, kansa, kulttuuri*. Helsinki: SKST 753.

Moisio, A. & O. Daher 2016. *Tataarilais-suomalainen sanakirja. Татарча-финча сүзлек. Tatarça-finça süzlek*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki: Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten XVIII.

Mähällä habärläre. <http://tatar.fi/mh/>

Nisametdin, F. 2011 [1974]. Havaintoja Suomen tataarien kielestä. — Bedretdin 2011, toim.

Nyholm, L. 1991, toim. *Kielet kohtaavat*. Helsinki: Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:14.

<http://www.ftb.fi/alku/> [Suomen Turkkilaisten Seura]

Jiddišin kieli

Suomi oli juutalaisilta kielletty asuinpaikka vuoteen 1858. Voimassa oli Ruotsin vanha laki, joka salli juutalaisten asua vain Tukholmassa, Göteborgissa, Norrköpingissä ja Karlskronassa. Juutalaisia tuli Suomeen Venäjän armeijan mukana vuoden 1827 jälkeen. Vuoden 1858 sotilasukaasin mukaan Venäjän armeijasta vapautuneet sotilaat saivat jäädä perheineen Suomeen asumaan. Vuonna 1872 Suomessa oli 500 juutalaista.

Juutalaiset saivat kansalaisyhteiskunnat 1918. 1930-luvun lopussa heitä oli Helsingissä 1 300, Turussa ja Viipurissa kummassakin 500. Vuoden 1900 vaiheilla juutalaiset olivat läntiseltä Venäjältä, Pähkinälinnasta, Novgorodin ja Tverin kuvernementeista sekä nykyisen Liettuan ja Koillis-Puolan alueilta. Puolet oli jo syntynyt Suomessa.

Juutalaisten tärkeä elinkeino oli pitkään kaupanteko. Tästä muistutuksena on edelleen Helsingin keskustan Narinkkatori (Narinkka on

Turun synagoga (Wikimedia Commons).

venäläisperäinen lainailmaus: < *na rnyke* 'torilla'; *rnyok* 'tori').

Tavallisin äidinkieli oli **jiddiř** eli **juutalaissaksa** (*jiddisch-daitsch, jüdisch-deutsch*), erityisesti sen koillinen eli Liettuan jiddišmuunnos. Saksan substantiivi *Jude* ääntyy jiddišiksi *jid*, ja siksi *Jiddisch* on saksaksi kielen nimi samaan tapaan kuin *Finnisch* tulee substantiivista *Finn*. Jiddiš on syntynyt Reininlaaksossa 900-luvulla ja siirtynyt vähitellen juutalaismuuttajien myötä Puolaan ja Itä-Eurooppaan 1200-luvulta alkaen.

Jiddišiä kirjoitetaan oikealta vasemmalle kirjaimin, jotka ovat peräisin hepreasta. Tämä voi ulkopuolisissa synnyttää harhaluulon, että jiddiš olisi heprean sukukieli tai hepreasta peräisin.

Varhaiset tulokasjuutalaiset puhuivat jiddišiä. Sitä ei kuitenkaan ole Suomen kouluissa opetettu, eikä se ole ollut Suomen juutalaisten virallisena kielenä. Jiddišiksi on Suomessa kirjoitettu vain vähän. Helsingin ja Turun synagogissa on sen sijaan saarnattu jiddišiksi. Sotien jälkeen jiddišiä on puhuttu vähän, mutta Turussa jiddišiä on käytetty lastentarhassa vielä 1950-luvulla. Tietenkin tähän vähenemiseen vaikutti juutalaisyhteisön syrjitty asema.

Toinen tekijä on ollut käsitys (myös juutalaisten parissa), että jiddiš on vähempiarvoinen sekakieli. Tämä vaikutti kielteisesti asenteisiin.

Helsingin ja Turun juutalaiset siirtyivät parissa vuosikymmenessä ruotsinkielisiksi. Kummassakin kaupungissa ruotsilla oli vielä vuonna 1900 vahva asema. Helsingissä monet juutalaiset olivat asettuneet ruotsinkielisten slummien alueille Punavuoreen ja Ruoholahteen. 1800-luvun loppupuolen Helsingin 700 juutalaisesta 600:n pääkieli oli jiddiš.

Mutta jo vuonna 1900 suhde oli laskenut 40 prosenttiin (263/626), ja vuonna 1924 se oli enää 14 prosenttia (136/954). Vuosi 1930 on viimeinen, jolloin Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja mainitsee juutalaissaksan puhujien lukumäärän: 77 (tosin monen on täytynyt olla kaksikielinen ruotsi-jiddiš). Viipurissa juutalaiset omaksuivat suomen kielen.

Luvut eivät kerro koko totuutta. Monikielisyys on vähemmistöille tyypillistä. Juutalaisten kielipaletti on vaihdellut: jiddiš, venäjä, ruotsi, suomi, heprea. Jiddišiä on Helsingissäkin puhuttu yhtenä (koti)kielenä 1930-luvulla ja paikoitellen vanhemmat ihmiset puhuivat sitä vielä 1960-luvulla. 2000-luvullakin löytyy

Suomen juutalaisia, jotka sekä puhuvat että lukevat jiddišiä.

Ensimmäisessä juutalaisessa yhteiskoulussa 1893–1900 juutalaisuuteen liittyviä aineita opetettiin jiddiškiksi. Kun uusi juutalainen yhteiskoulu perustettiin 1918, sen opetuskielet olivat ruotsi ja heprea. Koulun nimi oli Judiska samskolan i Helsingfors. Jiddišiä ei kuitenkaan koulussa opetettu. 1933 koulu alkoi muuttua opetuskieleltään suomenkieliseksi. 1942 koulun nimeksi tuli Helsingin juutalainen yhteiskoulu. Kielenvaihdos tapahtui siis toistamiseen: suomen kielen merkitys oli ilmeisen tärkeä liike-elämässä usein toimineille juutalaisille. Maan kummankin kansalliskielen hallinnasta oli etua. Ruotsi säilyi pitkään monilla kotikielenä. Vanhimmat juutalaiset ovat tänäkin päivänä usein ruotsinkielisiä, keski-ikäiset kaksikielisiä (suomi–ruotsi), nuoremmat kasvavassa määrin suomenkielisiä.

Koulun nimi muuttui vuonna 1977 Juutalaiseksi kouluksi. Nykyisin se on Helsingin juutalainen yhteiskoulu, joka on Helsingin juutalaisen seurakunnan ylläpitämä peruskoulu. Se opettaa valtakunnallisten perusaineiden ohessa juutalaista uskontoa, perinnettä sekä hepreaa. Oppilaita on runsaat 100.

Jiddiškiksi ei ole Suomessa kirjoitettu paljon. 1900-luvun alussa yritettiin kirjoittaa heprealaisin kirjaimin, mutta niiden painattaminen osoittautui hankalaksi. 1920-luvulla kokeiltiin myös jiddišin kirjoittamista latinalaisin kirjaimin. Useampikielisiä julkaisuja, esimerkiksi jiddiś–suomi–ruotsi, ilmestyi myös. Hепreaksi ja jiddiškiksi heprealaisin kirjaimin julkaistiin vielä sotien jälkeen, mutta 1980-luvulla tämä hiipui.

Simo Muirin Helsingin yliopistossa vuonna 2004 tarkastettu väitöskirja *Yiddish in Helsinki. Study of a Colonial Yiddish Dialect and Culture* sisältää Suomen jiddišin kuvauksen.

Helsingin juutalaisyhteisön mukaan vuonna 2012 jiddišin puhujia oli Helsingissä (ja jossain määrin Turussa) noin 200. Arviot puhujien lukumäärästä vaihtelevat paljon. Jiddiś on joka tapauksessa Suomessa vakavasti uhanalainen kieli, koska nuorten polvien jiddišin taito on rajallinen. Vuoden 2016 lopun kielitilastossa yksi henkilö on ilmoittanut jiddišin äidinkielekseen.

Jiddišinkielinen konserttiohjelma 1930 (Muir 2004).

— Holokaustissa tapetut miljoonat Itä-Euroopan juutalaiset olivat suurelta osin jiddišin puhujia. Ruotsissa on yli 20 000 juutalaista, joista jiddišiä puhuu 4 000. Jiddiš on yksi Ruotsin virallisesti tunnustamista vähemmistökielistä.

Daher, O., L. Hannikainen & K. Heikinheimo-Pérez 2016, toim. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Helsinki: Minority Rights Group Finland.

Harviainen, T. 1991. *Jiddišiä ja venäjää, ruotsia ja suomea*. — Nyholm 1991, toim.

Harviainen, T. & K.-J. Illman 1998, toim. *Juutalainen kulttuuri*. Helsinki: Otava.

Kantor, D. 2016. *Finnish Jewry – A Well Organised Minority*. — Daher et al. 2016, toim.

Liebkind, K. 1991. *Jiddisch är en känsla*. — Nyholm 1991, toim.

Muir, S. 2004. *Yiddish in Helsinki. Study of a Colonial Yiddish Dialect and Culture*. Helsinki: Studia Orientalia 100. [kuva s. 55]

Muir, S. 2009. *Jiddišistä ruotsin kautta suomeen: Helsingin juutalaisten kielenvaihdosta ja etnolektistä*. — Virittäjä 113:4.

Nyholm, L. 1991, toim. *Kielet kohtaavat*. Helsinki: Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B14.

Torvinen, T. 1989. *Kadimah – Suomen juutalaisten historia*. Helsinki: Otava.

<http://jchelsinki.fi/sv/node/217978> [juutalaisista kouluista]

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2515876>

Karjalan kieli

(Laatinut Vesa Koivisto)

Nimityksellä *karjala* tarkoitetaan tässä kahdesta päämurteesta koostuvaa kokonaisuutta, ns. karjala–aunusta, jonka päävarieteetit ovat aunuksenkarjala eli livvinkarjala (kartassa = 2) sekä varsinaiskarjala (kartassa = 1), joka jakautuu pohjoismurteeseen eli vienankarjalaan ja etelämurteeseen eli eteläkarjalaan. Venäjällä karjalaan on tapana lukea myös lyydi (kartassa = 3), jota Suomessa on pidetty pikemminkin omana kielenään. Eräät tutkijat ovat pitäneet myös aunuksenkarjalaa omana kielenään.

Karjalan kieltä puhutaan kahdessa valtiossa, Venäjällä ja Suomessa.

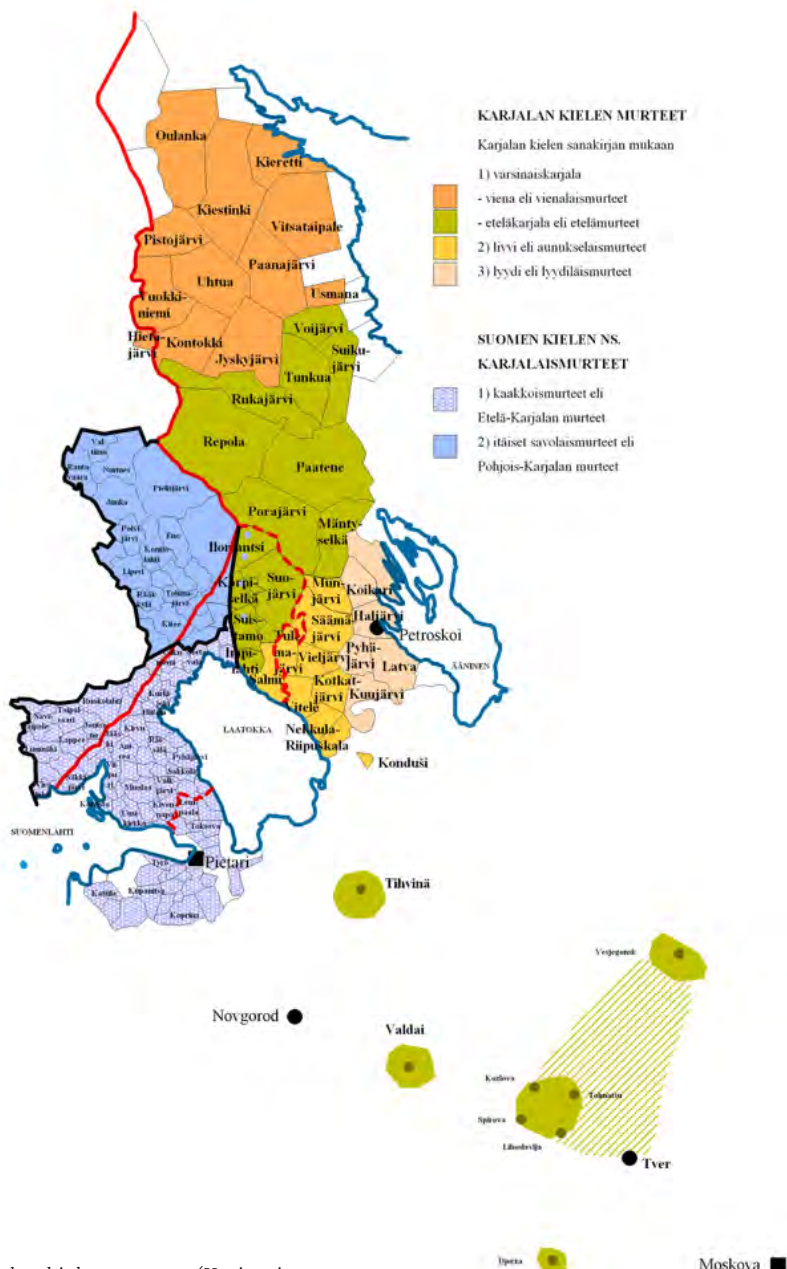
Karjala on vanha kotoperäinen kieli alueellaan, jossa sen puhujat ovat asuneet jo ennen valtiollisten rajojen muodostumista. Karjalan alueen kielet – karjala, suomi, lyydi, vepsä, saame ja venäjä – ovat olleet pitkään kosketuksissa toisiinsa ja vaikuttaneet toistensa kehitykseen. Karjalan lähin kielisukulainen on suomi, jonka itämurteilla on yhteisiä juuria karjalan kanssa. Karjala on alkanut eriytyä omaksi kielekseen jo viimeistään tuhatkunta vuotta sitten. Suomesta

karjalaa erottaa voimakkaampi venäjän kielen vaikutus.

Karjala on elänyt lähiyhteisön käyttökielenä, kylien ja perheiden kielimuotona, jolla ei ole kommunikoitu kauaksi ulospäin, ei asioitu valtaapitävien kanssa, ei opetettu koulussa eikä välitetty tietoa kirjallisessa muodossa. Tämä koskee karjalan kieltä niin Venäjällä kuin Suomessakin. Viime aikoina karjala on ollut paljolti suppenevan ja ikääntyvän lähiyhteisön kommunikaatioväline, mutta toisaalta sillä on nykyään myös kirjallisia käyttöyhteyksiä ja sen käyttöä pyritään lisäämään ja monipuolistamaan. Nykykarjalalle on ominaista sen puhujien kaksikielisyys, mutta yleensä karjala ei ole vahvempi kieli.

Karjalan puhujamäärä on laskenut 1900– ja 2000-luvuilla voimakkaasti, ja nyttemmin karjala on uhanalainen kieli (UNESCO:n luokituksessa ”definitely endangered”). Lapset eivät enää puhu karjalaa, ja käynnissä on nopea lingvistinen ja etninen assimilaatio.

Suomessa karjalan puhujien lukumäärä on pudonnut toisen maailmansodan aikaisesta runsaasta 40 000:sta ehkä vain noin kymmenesosaan. Kielen kohtaloksi on

Karjalan kielen murteet (Kotimaisten kielten keskus).

koitunut se, että sotien jälkeen karjalan suomalainen puhujayhteisö sirpaloitui ympäri maata, kun alkuperäiset puhuma-alueet Raja-Karjalassa (ks. kartta) jouduttiin jättämään, ja kehitys johti varsin kattavaan kielenvaihtoon. Tietoja karjalan kielen puhujamääristä ei kuitenkaan löydy mistään Suomen väestötilastoista; karjalan kielen puhujia ei ole koskaan rekisteröity äidinkieliensä mukaan, ja siksi lukumäärät ovat arvioita. Karjalan kielen on voinut ilmoittaa äidinkielekseen vasta vuodesta 2011 lähtien.

Matti Jeskasen arvion mukaan Suomessa oli runsaat 10 vuotta sitten noin 5 000 karjalan puhujaa. Tapio Hämynen on puolestaan arvioinut Raja-Karjalan evakkojen väestö- ja uskontotietojen pohjalta, että rajakarjalaislähtöisiä karjalan kielen puhujia olisi Suomessa ollut vuonna 2009 noin 1 700 henkeä. Toisaalta Anneli Sarhimaa on esittänyt, että Suomessa on tälläkin hetkellä noin 11 000 vähintään melko hyvin karjalaa taitavaa ja lisäksi sitä ymmärtäviä noin 20 000. Näihin lukuihin sisältyvät sekä etelä- että luvvinkarjalaa puhuvat suomenkarjalaiset. Venäjällä karjalan kokonaispuhujamäärä lienee tällä hetkellä ainakin 20 000–30 000, mutta todennäköisesti karjalan taitajia on

enemmänkin.

Karjala ei ole kummassakaan puhumavaltiossaan koulutuksen eikä hallinnon kielenä, eikä sillä ole virallista asemaa. Karjalan puhujat ovat Suomessa jääneet väliinputoajiksi valtion kielipolitiikassa ja lainsäädännössä. Karjala on häivytetty samastamalla se suomen kieleen ja luokittelemalla lähinnä suomen murteeksi. Karjalan asema yhteiskunnassa on edelleen ratkaisevasti heikompi kuin muiden maassamme vanhastaan puhuttujen kielten, eikä karjalaa noteerata Suomen lainsäädännössä käytännössä lainkaan. Sitä ei mainita perustuslaissa eikä missään kansallisessa kieliasioihin liittyvässä laissa, vaikka kaikki muut ”kotimaiset kielet” (siis suomi ja ruotsi kansalliskielinä, saame alkuperäis-kielenä, Suomen romanikieli sekä suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli) ja niiden puhujaryhmät mainitaan laissa nimeltä.

Ensimmäisen maininnan Suomen lainsäädännössä karjala sai vuonna 2009, kun Suomi lisäsi asetuksen muutoksella Suomessa puhuttavan karjalan kielen *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan soveltamisen piiriin*. Käytännössä kyse on siitä, että Suomi sitoutuu raportoimaan säännöllisesti

Tverinkarjalaisia perinteenharrastajia 2016 (kuva: Vesa Koivisto).

neljän vuoden välein asetuksessa mainittujen kielten tilanteesta Euroopan neuvostolle, ja karjala otettiin vuosien 2009 ja 2013 valtion kielikertomusten piiriin.

Kysymys karjalan kirjakiielestä on tärkeä ja ajankohtainen. Karjalaa on kirjoitettu jo parinsadan vuoden ajan (Matteuksen evankeliumin käännös tverinkarjalaksi ilmestyi v. 1820), mutta runsaammassa määrin karjalaksi on julkaistu parinkymmenen

viime vuoden aikana. Venäjällä on 1990-luvulta lähtien kehitetty ja käytetty kahta kirjoitettua karjalan varieteettia: livvinkarjalaa ja vienankarjalaa, joilla molemmilla julkaistaan säännöllisesti. Lisäksi on julkaistu jonkin verran tverinkarjalaksi ja lyydiksi. Suomessa julkaisutoiminta on ollut pääosin livvinmurteista; maan toiselta karjalan varieteetiltä, eteläkarjalalta, puuttuu standardoitu muoto. Kysymys karjalan kirjakielten lukumäärästä ja mahdollisesta kaikille

murteille yhteisestä kirjakiielestä on tällä hetkellä avoin.

Tärkeitä kirjoitetun karjalan foorumeita ovat säännöllisesti ilmestyvät karjalankieliset aikakaus- tai sanomalehdet. *Karjal Žurnalu* on Suomen karjalankielisten verkkolehti (verkolehti.karjal.fi), jonka kielimuotona on pääasiassa livvinkarjala. Se ilmestyy verkkosisällön lisäksi paperimuotoisena neljä kertaa vuodessa. Vuodesta 2012 alkaen Suomessa on voinut saada valtionavustusta karjalankielisen lehden tai verkkolehden julkaisemiseen. Tärkeä karjalan kielen ylläpitäjä ja karjalankielisten yhdyside on Venäjällä viikoittain ilmestyvä *Oma Mua* -lehti, jossa on kirjoituksia sekä livvin- että vienankarjalaksi (lehteen yhdistettiin 2010-luvun alkupuolella *Vienan Karjala* -lehti). *Oma Mua* on myös netissä (www.omamua.ru). Lisäksi Tverissä julkaistaan tverinkarjalaksi ja venäjäksi *Karielan šana* -lehteä, joka ilmestyy noin kerran vuodessa.

Kuva: Kotimaisten kielten keskus.

Kotimaisten kielten keskus on julkaissut kuusiosaisen *Karjalan kielen sanakirjan* (myös verkkoversiona). Lisäksi 2000-luvulla ovat ilmestyneet muun muassa livvinkarjalan ja vienankarjalan kielioipit sekä suomi-livvinkarjala- ja livvinkarjala-suomi-sanakirjat.

Itä-Suomen yliopistoon perustettiin vuonna 2008 karjalan kielen ja kulttuurin professori. 2000-luvulla karjalan kieli on saanut entistä enemmän näkyvyyttä ja kuuluvuutta myös yliopiston ulkopuolella. Merkittävänä avauksena ovat olleet muun muassa Yleisradion lähettämät karjalankieliset uutiset. Tekeillä on myös karjalankielinen Wikipedia kolmella eri murteella. Vuonna 2017 on käynnistymässä laaja Suomen valtion tukema karjalan kielen elvytysohjelma.

Oma Mua (kuva: Vesa Koivisto).

*Jyškyjärven kylä Vienan Karjalassa 2013
(kuva: Vesa Koivisto).*

Hämynen, T. 2013. *Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä Suomessa.* – Suutari 2013, toim.

Jeskanen, M. 2005. Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. – M. Palander & A.-M. Nupponen, toim. *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 215–285. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Koivisto, V. 2017. Karjalan kielestä ja sen tutkimuksesta 2000-luvulla. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 97.

Palander, M., P. Zaikov & M. Uusitupa 2013. Karjalan kielen tutkimusta ja opetusta kahden puolen rajaa. – Suutari 2013, toim.

Sarhimaa, A. 2013. *Karjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia.* Studies in European Language Diversity 27.1. Mainz.

Sarhimaa, A. 2017 [tulossa]. *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa.* Helsinki: SKS.

Suutari, P. 2013, toim. *Karjala-kuvaa rakentamassa.* SKST 1389. Helsinki: SKS.

<http://www.eldia-project.org/index.php/fi/kielet-ja-puhujayhteisot/karjalan-kieli/413-karjalan-kielestae> [peruslähde]

http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi

Venäjän kieli

Etnisiä venäläisiä tuli tataarien ja juutalaisten tapaan Suomeen 1800-luvulla muun muassa kulkukauppiainaiksi, ”laukkuryssiksi”. Heitä tuli myös ortodoksipapeiksi, munkeiksi, sotilaksi, kadunkiveäjiksi, linnoitustöihin ja tietenkin tsaarin ylimmiksi käskynhaltijoiksi. Suomenlinna kuului suoraan Venäjän hallinnon alaisuuteen. Vuonna 1917 maassa oli 125 000 venäläistä sotilasta. Karjalan kannaksella saattoi parhaimmillaan olla 100 000 pietarilaista kesänviettäjä.

Vuoden 1900 Kielimanifesti eli Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistuskirja venäjän kielen käytäntöön ottamisesta Suomen Suuriruhtinaanmaan hallintovirastoissa oli kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin aloitteesta annettu säädös. Sen mukaan suomen ja ruotsin kieli tuli korvata hallinnossa ja oikeuslaitoksessa venäjällä kymmenen vuoden kuluessa. Manifestin seurauksena kuvernöörit alkoivat käyttää venäjää vuonna 1901, ja senaatti piti ensimmäisen venäjänkielisen istuntonsa vuonna 1903. Venäjän kielen opetusta kouluissa tehostettiin. Manifestin toimeenpano päättyi vuoden 1905 suurlakkoon. Se

jätti kuitenkin jälkeensä pitkän varjon.

Sortovuosien toinen kausi alkoi 1908. Itsenäistymisen jälkeen asenteet venäläisyyttä ja venäjän kieltä vastaan olivat kielteisiä. Toukokuussa 1918 senaatti (= hallitus) määräsi kaikki Venäjän kansalaiset poistumaan maasta viiden päivän kuluessa. Vuonna 1919 Helsingin yliopisto päätti lakkauttaa maan ainoan venäjän kielen ja kirjallisuuden professorin viran, tosin viimeisen viranhaltijan saamattomuudestakin johtuen. Toisen maailmansodan jälkeen virka perustettiin uudelleen 1947 Pariisin rauhansopimuksen artiklojen mukaisesti.

Vuoden 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen Suomeen tuli pakolaisia, esimerkiksi Kronstadtin vuoden 1921 kapinan jälkeen 8 000 henkeä. Pakolaisten määrä oli suurimmillaan 19 000 henkeä. Useimmat jatkoivat matkaansa. Vuosina 1918–1943 Suomen kansalaisuuden sai yhteensä noin 13 000 venäläistä. Ennen vuotta 1990 venäjänkielisiä oli enimmillään 7 600 (vuonna 1930) ja vähimmillään 1 500 (vuonna 1980).

Yli 600 venäjänkielistä suomalaista osallistui sotiin 1939–1944. Monet palvelivat radiotiedustelussa

1900

SUOMEN

N:o 22

SUURIRUHTINANMAAN

ASETUS-KOKOELMA.

(Julkiluettava saarnastuonista).

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistuskirja

venäjänkielen käytäntöön ottamisesta asiain käsittelyssä eräissä Suomen Suuriruhtinaanmaan hallintovirastoissa.

Annettu Pietarhovissa, 20 (7) p:nä Kesäkuuta 1900.

Me NIKOLAI Toinen, Jumalan Armosta, koko Venäjänmaan Keisari ja Itsevaltiias, Puolaamaan Tsaari, Suomen Suuriruhtinas, y. m., y. m., y. m. Teemme täten tiettäväksi: Suomen Suuriruhtinaanmaan yhdistettyä Venäjän Keisarikuntaan päätettiin Keisari Aleksander I:sen, muistossa Korkean-autuaan, tahdosta että venäjänkieli olisi, pääkielenä, vähitellen otettava käytäntöön maan hallintoa koskevia asioita käsiteltäessä. Tätä Armollista määrystä, jonka aiheutti huolenpito valtakunnan yhteyden vahvistamisesta, ei ole tähän asti pantu täytäntöön sen tähden ettei venäjänkieli ole ollut tarpeeksi levinnyt Suomessa. Tämän vaikeuden poistamiseksi on ryhdytty erilaisiin toimenpiteisiin, ja on myöskin hiljakkoin valtakunnankielen taito julistettu pakolliseksi maan korkeampiin virkoihin pääsemistä varten. Kun Me nyt olemme katsoneet ajan tulleen omistaa venäjänkielille sille kuuluvan arvon virallisessa kirjevaihdossa ja asiain käsittelyssä Suuriruhtinaanmaan virastoissa, olemme Me antaneet tämän asian sitä varten asettamamme erityisen Konferenssin harkittavaksi. Konferenssin antama lausunto, joka vastaa Meidän aikomuksiamme, tarkoittaa niiden toteuttamista asian laadun

Keisari Nikolai II:n Kielimanifesti venäjän kielen käyttöön ottamisesta (1900).

sieppaamassa vihollisen sotilassanomina. Merkittäviä tuloksia saavutettiin muun muassa Suomussalmen taisteluissa.

Sotien jälkeen valvontakomissio järjesteli myös Suomen venäjänkielisten kulttuurioloja kovalla kädellä. Venäläinen Kulttuuri-Demokraattinen Liitto -niminen yhdistys (joka on tänäänkin olemassa) järjesti esimerkiksi 10.11.1947 Helsingissä konsertin, jonka vetonauloja olivat Kantaatti Stalinista ja Laulu neuvostoliittolaisesta isänmaasta.

Sotien jälkeinen aika oli Suomessa vuosikymmeniä hiljaiseloa venäjän kielen tosiasiallisen aseman suhteen. Neuvostoliiton ja Suomen välisen ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen voimassa ollessa 1948–1992 Neuvostoliiton kansalaiset eivät voineet saada Suomesta turvapaikkaa. Suomeen tuli Neuvostoliitosta lähinnä yksittäisiä pakolaisia ja naimisiin meneviä naisia. Vuonna 1990 venäjänkielisiä oli Suomessa 3 800. Sitten kaikki muuttui nopeasti.

1990-luvun taitteessa Neuvostoliitto oli hajoamaisillaan. Televisiohaastattelussaan 10.4.1990 presidentti Mauno Koivisto totesi, että

inkerinsuomalaiset ovat etnisiä suomalaisia ja oikeutettuja palaamaan Suomeen (he olivat vuoden 1617 Stolbovan rauhan jälkeen voittomaille muuttaneiden savolaisten ja karjalaisten jälkeläisiä). Paluumuutto-oikeus lakkasi 1.7.2016. Paluumuuttajia on tullut Suomeen 30 000. Heistä 40 prosenttia on suomenkielisiä tai kaksikielisiä (suomi-venäjä) ja enemmistö vahvimmin venäjänkielisiä.

Vuoden 2016 lopussa Suomessa asui 75 000 venäjänkielistä, joista naisia 2/3.

Venäjän kieli (ja kirjallisuus/ kulttuuri) on oppiaineena kuudessa yliopistossa. Helsingin suomalais-venäläisessä koulussa ja Itä-Suomen kouluissa Imatralla, Joensuussa ja Lappeenrannassa voi suorittaa koulun ylioppilastutkintoon asti.

Suomen venäjänkielisillä ei ole vanhan vähemmistön asemaa, kuten saamelaisilla ja romaneilla, eikä kieleensä liittyviä oikeuksia yli sen, mitä uusien maahantulokaskielten puhujilla on. Historiallisista ja geopolittisista syistä kielipoliittinen tilanne on herkkä, jopa tabu. Jos venäjän kieleen sovellettaisiin samoja kriteerejä kuin suomeen ja ruotsiin, se olisi jo virallinen kieli Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla. Helsingin

pääkadulla lukisi *Mannerheimintien* ja *Mannerheimvägenin* lisäksi kolmikielisessä kyltissä kyrillisin kirjaimin *Prospekt Mannergeima*, ja koulunsa voisi käydä venäjäksi.

Venäjänkielisiä on yhä enemmän. On jopa ennustettu, että vuonna 2050 heitä olisi 240 000. Venäjän nykyhallinnon ”maanmiespolitiikka” (*sootetšestvennik* ’maanmies’) on jo näyttänyt kyntensä Venäjän lapsiasiamiehen toistuvien puuttumisiin maamme viranomaisten toimintaan. Venäjän kielilainsäädäntö mainitsee yhdeksi tavoitteeksi venäjänkielisen diasporan kulttuurisen ja etnisen identiteetin vahvistamisen. Tätä kirjoitettaessa meneillään on keskustelu Suomen ja Venäjän kaksoiskansalaisten asemasta. Heitä on noin 20 000 henkilöä.

1990-luvulta alkaen venäjää on puhuttu avoimesti Suomen kaupungeissa. Monet kaupungit ja terveyskeskukset palvelevat venäjäksi. Kirjastoista löytyy venäjänkielistä kirjallisuutta ja venäjänkielisiä lehtiä.

Kielitilanteen haastavuutta osoittaa Tilastokeskuksen kartta, jonka parametri on ruotsinkielisten (sininen väri) ja venäjänkielisten (punainen) enemmisyys Suomen kunnissa. Suomessa on enemmän kuntia, joissa

on enemmän venäjän- kuin ruotsinkielisiä.

Daher, O., L. Hannikainen & K. Heikinheimo-Pérez 2016, toim. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Helsinki: Minority Rights Group Finland.

Halonen, M., P. Ihalainen & T. Saarinen 2015, toim. *Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and Multi-sited Comparisons*. Multilingual Matters: 157. Bristol: Multilingual Matters.

Kurkinen, P. 1984, toim. *Venäläiset Suomessa 1809–1917*. Historiallinen Arkisto 83. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Leinonen, M. 1991. Suomessa puhuttu venäjä. — Nyholm 1991, toim.

Leskinen, A. & I. Karvonen 2016. Russian-Speaking Minority – In the Past, Today and in the Future. — Daher et al. 2016, toim.

Liebkind, K., S. Mannila, I. Jasinskaja-Lahti, M. Jaakkola, E. Kyntäjä & A. Reuter 2004. *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lähteenmäki, M. & S. Pöyhönen 2015. Language Rights of the Russian Minority in Finland. — Halonen et al. 2015, toim.

Nyholm, L. 1991, toim. *Kielet kohtaavat*. Meddelanden B:14. Helsinki: Helsingfors universitet, Nordica.

Shenshin, V. 2016. Den ryskspråkiga befolkningens historia i Finland. — Wickström & Wolff 2016, toim.

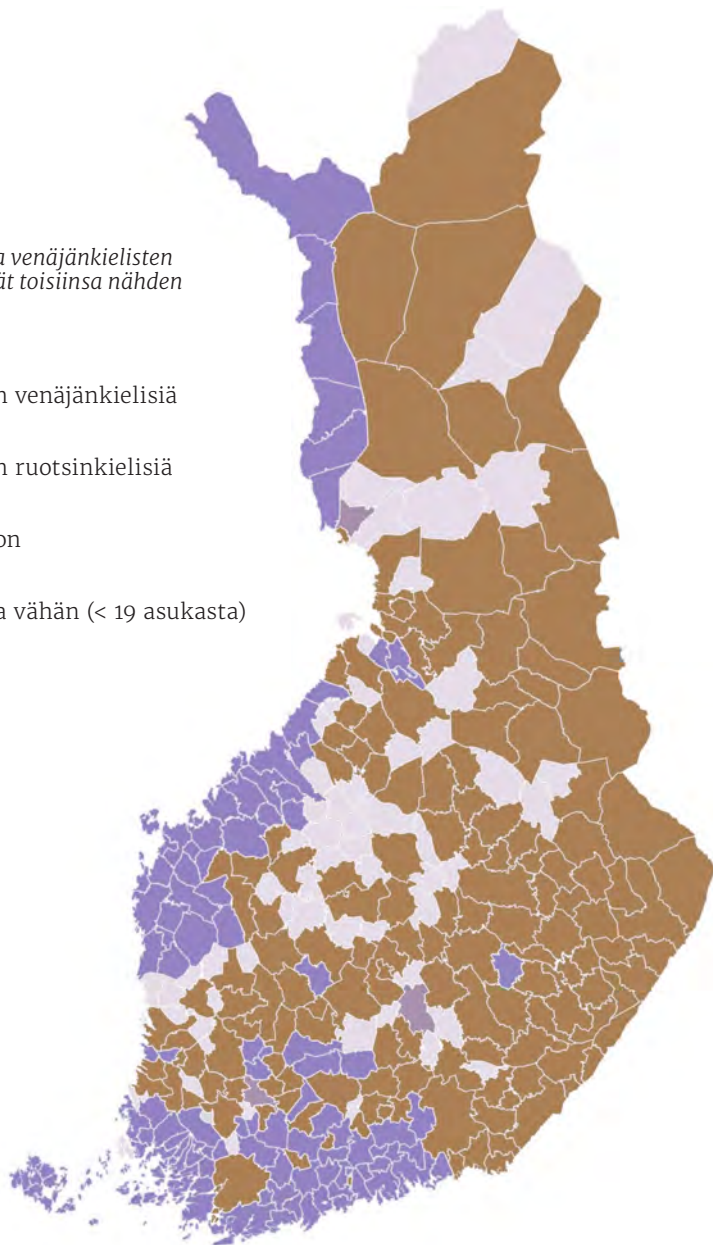
Tanner, A. & I. Söderling 2016, toim. *Venäjänkieliset Suomessa*. Turku: Siirtolaisinstituutti, julkaisuja 3/2016.

Wickström, M. & C. Wolff 2016, toim. *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*. Helsingfors: SLS.

<http://www.hs.fi/sunnuntai/a1370662540973>

*Ruotsinkielisten ja venäjänkielisten
asukkaiden määrät toisiinsa nähden
kunnittain 2011*

- enemmän venäjänkielisiä
- enemmän ruotsinkielisiä
- yhtä paljon
- molempia vähän (< 19 asukasta)

Vieraat kielet

Muiden kuin edellä käsiteltyjen kielten puhujat luokitellaan vieraskielisiksi. Suomessa asui noin 25 000 vieraskielistä vuonna 1990. Heti tämän jälkeen maahanmuutto kiihtyi muun muassa Venäjältä, Virosta ja Somaliasta. Vuoden 2017 alussa vieraskielisten lukumäärä on 354 000. Vuosien 1990–2016 aikana heidän osuutensa kasvoi 0,8 prosentista 6,4 prosenttiin, Helsingissä kahdesta prosentista neljääntoista.

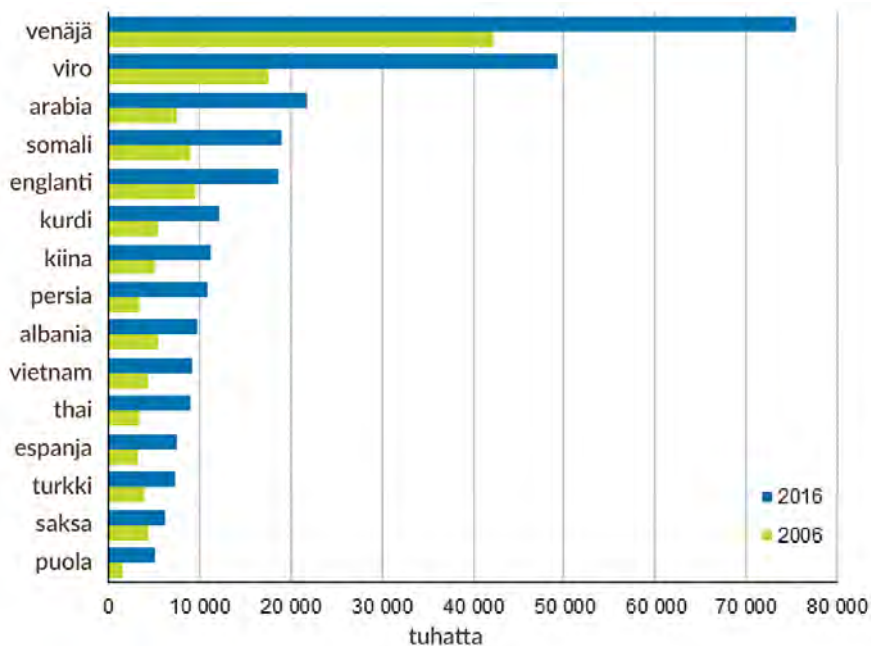
Seuraava taulukko (data: Tilastokeskus) sisältää tiedot 16 yleisimmästä kielestä vuosien 2015 ja 2016 lopussa sekä prosentuaalisen vuotuismuutoksen.

	N/2015	N/2016	%
suomi	4 865 628	4 857 795	-0,2
ruotsi	290 161	289 540	-0,2
venäjä	72 436	75 444	4,2
viro	48 087	49 241	2,4
arabia	16 713	21 783	30,3
somali	17 871	19 059	6,6
englantia	17 784	18 758	5,5
kurdi	11 271	12 226	8,5
kiina	10 722	11 334	5,7
persia	8 745	10 882	24,4
albania	9 233	9 791	6,0
vietnam	8 273	9 248	11,8
thai	8 582	9 047	5,4
espanja	7 025	7 449	6,0
turkki	7 082	7 403	4,5
saksa	6 168	6 256	1,4

Vain suomen ja ruotsin puhujien määrät vähenevät, ja molemmat kutistuivat vuodessa 0,2 prosenttia. Tämä ei ollut sattuma, koska vuosi 2016 oli jo yhtäjaksoisesti kolmas vähenemisvuosi. Kaikkien vieraiden kielten puhujia tuli lisää. Kehityksen kärjessä erityisen suurin kasvuluvuun ovat arabia ja persia. Syy on ilmeinen: vuoden 2015 suurimittainen turva-paikanhaku jatkotoimenpiteineen. Venäjä on selkeästi suomen ja ruotsin jälkeen Suomen kolmanneksi puhutuin kieli, viro neljäs, arabia viides ja somali kuudes.

Saamen (kaikkien kolmen) puhujia on tullut vuoden 2016 aikana kymmenkunta lisää, määrä on nyt 1 969. Tataarin puhujia on 184. Taulukon kuudentoista puhutuimman kielen lisäksi kielitilastossa on 143 muuta kieltä. Kuriositeettina todettakoon, että yhden äidinkielen puhujan kieliä ovat vuoden 2016 kielitilaston mukaan Suomessa muun muassa esperanto, friisi, jiddiš, grönlanti (kalaallisut), kymri, latina (!) ja retoromaani.

Kielitilastossa ovat mukana vain ne kielet (Suomessa 159 noin 180 elävästä kielestä), joilla on ISO 639-1 -standardin mukainen koodi. Ulkopuolelle jäävät ”muut kielet”, joiden ilmoittajia oli melkein 7 000

Vieraiden kielten puhujien suurimmat ryhmät vuosien 2006 ja 2016 lopussa (Tilastokeskus).

(katso lukua ”Suomen 500 kieltä”).

Yllä oleva Tilastokeskuksen kuvio esittelee puhutuimpien vieraiden kielten kymmenvuotiskehityksen 2006–2016.

Maahanmuuttajien kielelliset ja kulttuuriset oikeudet ilmenevät lainsäädännössä ja alemmissa ohjeissa. Keskeiset lait ovat perustuslaki (731/1999), kansalaisuuslaki (359/2003), kielilaki (423/2003) ja laki

kotoutumisen edistämisestä (1386/2010). Ne sisältävät monikielisyyden periaatteen, ja niissä on säädetty oikeudesta suomen tai ruotsin kielen opiskeluun sekä omaan kieleen ja kulttuuriin.

Perustuslaki säätelee, että saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla, viittomakielisillä ja muilla ryhmillä (mihin kuuluu venäjänkin kieli) on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Perustuslain määrittelemien oikeuksien toteutumisesta kansalliskielten suomen ja ruotsin osalta on tarkemmin säädetty kielilaisissa. Myös saamelaisten ja viittomakielisten oikeuksista säädetään lailla. Maahanmuuttajilla on oikeus säilyttää kulttuuriaan ja kieltään myös kotouttamislain mukaan.

Maahanmuuttajien kotoutumista koskeva laki on ollut voimassa vuodesta 1999. Tämän lain 1 luvun 2 §:ssä kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen.

Näiden lakien säädökset kielellisistä oikeuksista ovat velvoittavia mutta yleisluonteisia. Käytäntöön soveltamisessa on puutteita.

Kotimaisten kielten keskus käynnisti vuonna 2011 maahanmuuttaja-sanakirjaprojektin, jonka tavoitteena on luoda suomi – vieras kieli –sanakirjoja sellaisille maahanmuuttajakielille, joissa sanakirjojen tarve on kaikkein suurin. Ensimmäisenä on vuonna 2017 valmistumassa 30 000 hakusanaa sisältävä suomi–somali–sanakirja. Kurdinkielisen sanakirjan teko on

käynnistynyt. Kurdin kielessä on kaksi päämurretta, ja ensimmäisenä valmistuu kurmandzin sanakirja, myöhemmin soranin sanakirja.

Maahanmuuttajien kieli- koulutuksessa on ongelmia, kuten tasovaatimukset, pitkät jonotusajat, ryhmien heterogeenisuus, opetusmenetelmät sekä opetuksen suhde työelämään.

Daher, O., L. Hannikainen & K. Heikinheimo-Pérez 2016, toim. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Helsinki: Minority Rights Group Finland.

Latomaa, S., S. Pöyhönen, M. Suni & M. Tarnanen 2013. Kielikysymykset muuttoliikkeessä. — Martikainen et al. 2013, toim.

Lepola, O. 2000. *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. SKST 787. Helsinki: SKS.

Martikainen, T., P. Saukkonen & M. Säävälä 2013, toim. *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.

Pentikäinen, M. 2016. *New Minority Groups – New Resources of Diverse Society*. — Daher et al. 2016, toim.

Saukkonen, P[asi]. 2013. *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.

Saukkonen, P[asi]. 2016. Monikulttuurisuuden tilastointi kaipaa uudistamista. *Tieto & trendit* 4/2016. www.tilastokeskus.fi/tup/maahanmuutto/index.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 31.3.2017]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaerak/luo.html>

SVT = Suomen virallinen tilasto.

Suomen 500 kieltä

Väestörekisteri sisältää tiedot Suomen kansalaisista ja maassa vakinaisesti asuvista ulkomaalaisista. Kaikkien ihmisten kielekseen ilmoittama kieli koodataan kaksimerkkisen standardin ISO 639-1 mukaan, esimerkiksi suomi on ”fi”. Tilastokeskus saa koodien lisäksi koodaamattomat kielet selväkielisinä. Vuoden 2017 alkaessa Suomessa puhuttiin koodattujen kielten mukaan 159 eri kieltä.

Listan kolmanneksi puhutuin kieli suomen ja ruotsin jälkeen on venäjä (75 444 puhujaa), kymmenes kiina 11 334, kahdeskymmenes ranska 4 096, viideskymmenes Nigerian ibo 735, seitsemäskymmenes Intian marathi 323 ja sadas lao 47. Kymmenen puhujaa tai vähemmän on 36 kielellä.

Standardissa ISO 639-1 on 182 elävän kielen nimeä. Tämä on maailman 7 000 kielestä vain 2,6 prosenttia, mikä toki kattaa paljon yli 90 prosenttia maailman väestöstä. Näistä 182 kielestä 20 on Suomen kielitilaston mukaan täällä kokonaan vailla puhujia: inuiittikieliset inuktitut ja inupiaq, korni, korsika, maori, navajo, ojobwa, oksitaani ym.

Maailmassa kuitenkin puhutaan 6 800:aa kieltä, jotka ovat suppean ISO 639-1:n ulkopuolella. Näiden kielten Suomessa asuvat puhujat sijoittuvat kielitilastossa luokkaan ”muut kielet”, ja niiden puhujien lukumäärä viime vuodenvaihteessa oli melkein 7 000. Suhteessa Suomen väkimäärään, 5,5 miljoonaa, ryhmä on vain 0,13 %.

Sain Tilastokeskukselta kategorian ”muut kielet” kieli-ilmoituksen tutkittavakseni. Aineisto jakaantuu tuhanneksi ortografisesti erilaiseksi tyyppiksi. Merkinnöissä on paljon vaihtelua. Esimerkiksi kaukaasialaiskieli inguuši on kirjoitettu 25 eri tavalla. Toinen ongelma on kielen ja sen murteiden välinen suhde – yksi kieli vai monta kieltä? Kolmas ongelma ovat Afrikan ja Aasian monikielisten murre- ja jatkuoiden erikieliset paralleelitermit samalle kielimuodolle.

Ethnologue-tietokanta pyrkii olemaan täydellinen luettelo maailman kielistä. Se dokumentoi kielten luokittelun ajankohtaista täydellistä kolmimerkkistä standardia ISO 639-3, jonka mukaan suomi on ”fin”. Suomessa puhuttavaksi kieleksi katsoin ”muista kielistä” löytyvän ilmoituksen, joka esiintyy Ethnologuessa. Osoittautui, että

Tilastokeskuksen ilmoittamien 159 kielen lisäksi Suomessa puhutaan ainakin 350:tä kieltä. Siis yhteensä ainakin 500:aa.

”Muiden kielten” suurin ryhmä on tiibetiläis-burmalainen kayah-karen-kielten murrejatkumo (1 250 puhujaa).

Kieliä, joilla on Suomessa satoja puhujia, ovat myös Länsi-Afrikan mandinka (416), inguuši (393), Irakin ja Syyrian assyria (ml. uusaramea, 280), Etelä-Sudanin dinka (258), Filippiinien cebuano (252), Nigerian edo (bini, 249), Vietnamin malaijilais-polynesianalainen jarai (239), Pohjois-Afrikan tamazight-berber (169), karjala (161), Sudanin moro (145) ja Irakin kaldea (117).

Suuruusluokan 50–100 puhujan kieliä on kymmenkunta (mm. inkeroinen 53), 10–49 puhujan kieliä 60 (mm. udmurtti 16), 2–9 puhujan kieliä 140 (mm. mordva 6, vepsä 4, hanti 2) ja yhden puhujan kieliä noin 120 (mm. lyydi).

Nelisensataa ihmistä on ilmoittanut tunnistamattoman ensikielen, joko pelkän maantieteellisen nimen (”cameroon”), kielityypin (”kreoli”), kielen nimen, jota ei löydy standardilähteistä eikä internetistäkään, tai tokaisun. Tästä joukosta löytyy sellaisiakin ilmoituksia kuin häme, savo ja jalokivenä vieläpä

kalevala.

Kirjaimellisesti ei olisi oikein sanoa, että Suomessa puhutaan 500:aa kieltä. Jos olet kielesi ainoa puhuja vieraassa maassa, pystyt puhumaan vain yksiksesi. Yhden puhujan kieliä on 500:n joukosta 140. Alle kymmenen puhujan kieliä on 300. Jos tietyn kielen puhujia on vain muutamia ja he asuvat eri paikoissa, he eivät välttämättä ole tietoisia toistensa olemassaolosta eikä siten synny puheyhteisöä, jolla olisi edes teoreettinen tulevaisuus.

Olettakaamme elinkelpoisen puhujayhteisön kooksi vaikkapa 50 yksilöä. Virallisessa kielitilastossa tämän riman ylittää 99 kieltä, ja ”muista kielistä” 23 eli yhteensä noin 120 kieltä. Jos raja olisi 100 nykyistä puhujaa, yhteismäärä olisi $88 + 14 = 102$. Jos raja olisi 1 000, luku olisi $43 + 1 = 44$. Varmaa on, että kymmenet kielet tulevat olemaan sukupolvien ajan Suomessa.

Suomen kasvava moninaisuus asettaa niin kulttuurisia ja pedagogisia kuin poliittisiakin haasteita.

Ethnologue 2017. The Languages of the World. <https://www.ethnologue.com/>

Latomaa, S. 2012. Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. – *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5).

Ensimmäiset kieliasiain neuvottelupäivät 20. lokakuuta 2016

Suomen eri kieliryhmät kokoontuivat ensimmäistä kertaa järjestettyihin kieliasiain neuvottelupäiviin 20. lokakuuta 2016. Tilaisuuden järjesti oikeusministeriön yhteydessä toimiva kieliasiain neuvottelukunta. Tarkoituksena oli käynnistää avoin vuoropuhelu eri kieliryhmien ja hallituksen välillä.

Neuvottelupäivän pääteemoina olivat Suomessa vallitseva asenneilmapiiri eri kieliryhmiä kohtaan sekä kielellisten oikeuksien toteutuminen sosiaali- ja terveyspalveluissa. Puheenvuoroja yhdisti huoli kiristyneestä kieli-ilmapiiristä ja pelko siitä, että kieliryhmät eivät tunne kielellisiä oikeuksiaan eivätkä viranomaiset noudata veloitteitaan niiden toteuttamiseksi. Keskustelu heijasteli myös hyvin suomalaisen yhteiskunnan monimuotoistumista ja monikielistymistä.

Oikeus- ja työministeri Jari Lindström peräänkuulutti

puheenvuorossaan hyvää keskustelukulttuuria ja aitoa vuoropuhelua hallituksen ja kieliryhmien välillä: ”Hallitus haluaa kuulla, mitä kieliryhmillämme on sanottavana. Tulimme tänne osallistumaan, etsimään ratkaisuja ja rakentamaan arvostusta toistemme kieliä ja kulttuureita kohtaan. Vaikka kieliryhmien koko ja asema ovat erilaiset, niin usein kieliryhmien huolet ovat samankaltaisia.”

Kieliasiain neuvottelukunnan puheenjohtaja, professori Pirjo Hiidenmaa korosti kielen merkitystä sekä yksilöiden että yhteiskunnan kannalta: ”Olipa kyse ajatuksista, palveluista tai tiedosta, kieli on entistä tärkeämpi. Kohtaamme toisen ihmisen kielen avulla, ja kielen avulla voimme hänet myös ohittaa. Sananvapauden juhluvuotta tulisi viettää puhumalla kauniisti ja myötätuntoisesti kaikkia niitä kieliä, joita Suomessa käytetään.”

Neuvottelupäivään oli kutsuttu Svenska Finlands folkting, Saamelaiskäräjät, Romaniasiain neuvottelukunta, Etnisten suhteiden neuvottelukunta, Kuurojen liitto ry, Finlandssvenska teckenspråkiga rf, Suomalaisuuden liitto ry, Karjalan kielen seura ry ja Suojärven pitäjöseura ry sekä kieliasiain neuvottelukunnan jäsenet.

Johtopäätöksenä tilaisuudesta kieliasiat neuvottelukunta esittää seuraavaa:

- Suomen kieliryhmät ovat huolestuneita yleisen kieli-ilmapiirin huonontumisesta. Asenteet ovat koventuneet, ja kaikilla kieliryhmillä on kokemusta väheksyvistä ja henkilöön tai hänen ominaisuuksiinsa kohdistuvista puheista. Kieliasiat neuvottelukunta pitää tärkeänä, että hallitus irtisanoutuu selkeästi kaikenlaisesta vihapuheesta ja kohdentaa riittävästi voimavaroja ennaltaehkäisevään ja hyvää kieli-ilmapiiriä rakentavaan toimintaan. Viranomaisilla on erityinen vastuu kielellisten oikeuksien edistämisestä. Siksi viranomaisten tietoisuutta kielellisistä oikeuksista sekä asennoitumista eri kieliä kohtaan tulee parantaa.
- Vaikka lainsäädäntö on pääosin kunnossa, kielellisten oikeuksien käytännön toteutumisessa on jatkuvia puutteita. Neuvottelukunta painottaa, että kielelliset oikeudet ovat perusoikeuksia, joita ei voi erottaa muista perusoikeuksista. Hallinnollisia uudistuksia valmistellessaan hallituksen tuleekin varmistaa, että kielellisten oikeuksien toteutuminen turvataan sekä lainsäädännössä että rahoituksessa. Uudistusten kielelliset

vaikutukset tulee arvioida systemaattisesti. Kieliryhmien omat näkemykset esimerkiksi sosiaali- ja terveystalouden

järjestämisvastuun siirtämisen osalta on otettava vakavasti.

Uudistukset eivät saa heikentää oikeuksien tasoa tai omakielisten palveluiden tosiasiallista toteutumista.

- Kieliryhmät ovat olennainen osa Suomea, ja hyvät suhteet eri kieliryhmien välillä on tärkeä säilyttää. Hallituksen tulee kuulla kieliryhmiä niin uudistuksiin liittyen kuin muutenkin säännönmukaisesti. Tästä syystä kieliasiat neuvottelupäivä on tarkoitettu järjestää jatkossa vuosittain, ja neuvottelupäivässä käsitellään ajankohtaisia teemoja, jotka liittyvät kieliasioihin ja kielellisiin oikeuksiin.

- Neuvottelukunta kiinnittää huomiota siihen, että Euroopan neuvoston kansallisia vähemmistöjä koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanoa valvovan neuvonantavan komitean suosituksissa on nostettu esiin samoja teemoja kuin neuvottelupäivässä: rakentava vuoropuhelu saamelaiten kanssa, kansalliskielistrategian toimeenpano ja kiristyneet etniset suhteet.

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajan-kohtaista/tiedotteet/2016/10/kieliryhmat-jaministerilindstromkeskustelivatensimmaisillakieliainneuvottelupaivilla.html>
[luettu 21.10.2016]

ECRLM 2012. European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Finland. 4th Monitoring Cycle. A. Report of the Committee of Experts on the Charter. B. Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by Finland. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/FinlandECRML4_en.pdf

Kielibarometri 2016

Seuraava teksti on oikeusministeriön 15.12.2016 julkaiseman ja Marina Lindellin laatiman Kielibarometri 2004–2016 -tutkimusraportin (Lindell, M. 2016) yhteenveto-osuus. Se on tuorein kuvaus aihealaltaan, suomen ja ruotsin kielten käyttöolosuhteista viranomaisasioinnissa paikallisessa kielivähemmistöasemassa:

Suomessa on 33 kaksikielistä kuntaa, joissa asuu n. 1,75 miljoonaa suomalaista. 140 000 ruotsinkielistä asuu kunnissa, joissa enemmistö puhuu suomea, ja 44 000 suomenkielistä asuu kunnissa, joissa enemmistö puhuu ruotsia. Nämä 184 000 kansalaista muodostavat tämän tutkimuksen kohderyhmän.

Kielibarometri mittaa, kuinka hyvin kielivähemmistöt (ruotsin- ja suomenkieliset) saavat palveluita omalla kielellään kotikunnassaan, ja millaisiksi ne kokevat kieliryhmien väliset suhteet. Kielibarometrissä on käyttäjän näkökulma, eli siinä tarkastellaan, millaisena kuntalaiset itse pitävät kotikuntansa kielipalvelua ja kieli-ilmapiriä. Kielibarometri otettiin käyttöön vuonna 2004, ja siitä lähtien sen

avulla on kartoitettu vähemmistökielisten palveluiden laatua kaksikielisissä kunnissa. 2016 kirjekysely lähetettiin satunnaisesti valituille kuntalaisille. Kyselyyn vastasi 3 704 henkilöä, ts. vastausprosentti oli 42 %.

Suomenkieliset ovat huomattavasti tyytyväisempiä kunnallisiin ja valtiollisiin kielipalveluihin kuin ruotsinkieliset. Erot ovat suuria hätäkeskuksen, pelastustoimen ja poliisin palvelusta annetuissa arvioissa.

Myös sosiaali- ja terveystalvelujen ruotsinkielinen palvelu arvioidaan suomenkielistä palvelua heikommaksi. Paikalliset ja alueelliset erot ovat suhteellisen suuret.

Ruotsinkieliset kokevat kieli-ilmapiiirin negatiivisemmaksi kuin suomenkieliset. Tätä näkemystä tukee usea seikka: he kokevat suhtautumisen eri kieltä puhuviin muuttuneen Suomessa kielteisemmäksi ja ruotsin- ja suomenkielisten välisten suhteiden huonontuneen kotikunnassaan, ja lisäksi lähes joka toinen kokee joutuneensa häirinnän ja/tai syrjinnän kohteeksi kielensä vuoksi. Suomenkieliset ovat sitä vastoin

ruotsinkielisiä tyytymättömpiä suomen- ja ruotsinkielisten välisiin suhteisiin kotikunnassaan. Sekä ruotsin- että suomenkieliset kokevat kieliryhmien välisten suhteiden tulleen ”vaihteleviksi”.

Lindell, M. 2016. *Kielibarometri 2004–2016. Tutkimusraportti*. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisuja 52/2. http://www.oikeusministerio.fi/sv/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1481790713420/Files/OMSO_52_2016_Sprakbaro_korj_3.2.17.pdf [luettu 24.4.2017]

2017

Lingsoft® Language Library

”Vuonna 1990 Suomessa oli 25 000 vieraiden kielten puhujaa. Vuoden 2017 alkuun mennessä maahan oli tullut 354 000 ihmistä ulkomailta. He puhuvat kaikkiaan noin viittäsataa eri kieltä. Näiden kielten puhujia on jo enemmän kuin Suomen perinteisiä pieniä kieliryhmiä...”

Emeritusprofessori Fred Karlssonin teos *Suomen kielet 1917–2017* on kokoava esitys Suomen itsenäisyyden kielistä ja kielimaisemista. Teos tuo esiin myös oman aikamme kielelliset muutosvoimat, syyt ja seuraukset sekä mahdolliset kipupisteet.

Suomen juhlavuoden tiivis kielikirja esittelee tutut kansalliskielet ja niiden vaiheet. Sadan vuoden perspektiivi rakennetaan myös ns. virallisille ja vieraille kielille. Mitä ne ovat, ja miten niiden asema on kehittynyt?

Suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi julkaistava teossarja ja monimediajulkaisu on osa Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuoden ohjelmaa.

Lataa *Suomen kielet 1917–2017* maksutta e-kirjana osoitteessa www.ellibs.com.

Internetsivustot:

suomenkielet100.fi

finlandssprak100.fi

languagesoffinland100.fi

Twitter-tilit:

[@Suomenkielet100](https://twitter.com/Suomenkielet100)

[@FinSprak100](https://twitter.com/FinSprak100)

[@FinLanguages100](https://twitter.com/FinLanguages100)

LINGSOFT LANGUAGE LIBRARY

Lingsoft Language Library on kielen ammattilaisille ja muille kielestä kiinnostuneille tarkoitettu sarja, jossa julkaistaan erilaisia kieleen liittyviä teoksia: kielenkäytön käsikirjoja eri aloilta, oppikirjoja, oppaita ja sanastoja. Sarja on monikielinen, ja teokset julkaistaan useimmiten myös sähköisessä muodossa. Hyviä lukuhetkiä kaikille kielen parissa työskenteleville ja viihtyville.

LINGSOFT – TÄYDEN PALVELUN KIELITALO

Lingsoft Oy on kansainvälinen, täyden palvelun kielitalo. Yritys tarjoaa kattavasti puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen liittyviä palveluja ja tuotteita. Lingsoft Oy:n tuotteet perustuvat omiin, maailmalla standardin aseman saavuttaneisiin lause- ja sana-analyyseihin.

Lingsoft Oy tarjoaa kaikki kieliin liittyvät palvelut, jotka auttavat yritystäsi menestymään – kaiken käännöksistä räätälöityihin kielentarkistimiin ja puheohjattuihin palveluihin.

Lingsoft Oy | Kauppiaskatu 5 A, 20100 Turku | Eteläranta 10, 00130 Helsinki | www.lingsoft.fi

ISBN 978-952-6640-89-1 (nid.) | ISBN 978-952-6640-90-7 (EPUB)
ISBN 978-952-6640-91-4 (HTML) | ISBN 978-952-6640-84-6 (PDF)